

Reveil Liberaal Reveil Liberaal Reveil
beraal Reveil Liberaal Reveil Liberaal
veil Liberaal Reveil Liberaal Reveil
eraal Reveil Liberaal Reveil Liberaal

Liberaal identiteit

veil Liberaal Reveil Liberaal Reveil Li
aal Reveil Liberaal Reveil Liberaal Re

Cancún kent slechts verliezers

il Liberaal Reveil Liberaal Reveil Libe
raal Reveil Liberaal Reveil Liberaal R

(Ex-)socialisten over de politiek

Liberaal Reveil Liberaal Reveil Liber
Reveil Liberaal Reveil Liberaal Reveil

INHOUDSOPGAVE

Column

Het einde van de solidariteit?

Heleen Dupuis

167

Kortom

De overwinning van het liberalisme: de teloorgang van de VVD?

Ferdi de Lange en Lucien Weide

Opsteltens gekozen burgemeester als VVD-juweel

Edwin van der Post

Geen waarden zonder normen

Margot Coymans

Verloedering en vervaging

Sabine Bierens

169-174

Inzet op liberale identiteit: essay over het liberalisme in overgangstijd

Patrick van Schie

175

Conservatieve veren geven liberalisme eigen kleur

Hans van de Breevaart

183

Cancún: een uitkomst met alleen maar verliezers

Hans Labohm

189

Drama's, intriges en blinde ambitie: wat (ex-)socialisten vinden van de politiek

Uri Rosenthal

195

LIBERAAL REVEIL IS EEN UITGAVE VAN DE
PROF.MR. B.M. TELDERSSTICHTING

KERNREDACTIE

prof.dr. U. Rosenthal (voorzitter)

E.R.M. Balemans

mw. prof.dr. H.M. Dupuis

drs. H.H.J. Labohm

drs. P.G.C. van Schie

mr.drs. S.E. van Tuyll van Serooskerken

drs. M. van de Velde (eindredacteur)

ALGEMENE REDACTIE

prof.mr.dr. P.B. Cliteur

drs. D.J.D. Dees

mw. drs. M. Molenaar

T.P. Monkhorst

dr. M. Visser

prof. H.J.L. Vonhoff

dr. T. Zwart

BESTUUR

mw.mr. L.J. Griffith (voorzitter)

mr. J.H.C. van Zanen (penningmeester/secretaris)

REDACTIEADRES

Koninginnegracht 55a

2514 AE Den Haag

telefoon: 070-3631948; fax: 070-3631951

e-mail: vandevelde@teldersstichting.nl

website: www.teldersstichting.nl

ABONNEMENTENADMINISTRATIE

Koninginnegracht 55A

2514 AE Den Haag

telefoon: 070-3631948

fax: 070-3631951

info@teldersstichting.nl

ABONNEMENTEN

De abonnementsprijs (6 nummers) bedraagt
€ 27,23 per jaar. Voor jongeren onder de 27 jaar
is de prijs € 18,15. Losse nummers kosten € 4,30.
Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij
het abonnement vóór 1 december bij
de abonnementenadministratie is opgezegd.

DRUK

Drukkerij Stimuka

ADVERTENTIETARIEVEN

Advertentietarieven zijn op aanvraag beschikbaar

AUTEURSRECHTEN

De auteursrechten liggen bij de uitgever

ISSN 0167-0883

HET EINDE VAN DE SOLIDARITEIT?

HELEEN DUPUIS

De recent door de regering aangekondigde bezuinigingen worden door de linkse partijen gezien als het einde van de verzorgingsstaat. Van solidariteit, de morele basis van de verzorgingsstaat, zou geen sprake meer zijn, individualisme en egoïsme zouden hoogtij vieren en de zwakken zouden aan hun lot worden overgelaten. De Socialistische Partij spreekt in dit verband zelfs van een 'totaal verval van normen en waarden'. Maar zoals zo vaak het geval is als links niet tevreden is, ontbreekt in het gejeremieer elke poging tot analyse en argumentatie, en vliegen de hele en halve waarheden ons om de oren.

Toch zou het goed zijn – voor allen – om stil te staan bij de betekenis en inhoud van een begrip als 'solidariteit'. Wat houdt solidariteit eigenlijk in, althans: wat zou die moeten inhouden en welke samenhang is er met de huidige verzorgingsstaat? Ik wil betogen dat de welhaast grenzeloos brede en verplichte solidariteit die in de huidige situatie van burgers wordt geëist op gespannen voet staat met datgene waarom het bij solidariteit in essentie gaat.

Solidariteit is de morele waarde en deugd, die inhoudt dat leed, ongeluk en rampen die burgers overkomen en die hen onevenredig zwaar treffen, door anderen mee worden gedragen. In solidariteit is het begrip van 'verevening' besloten. Een overmaat aan noodlot en aan ongeluk roept op tot solidariteit, tot verevening, tot hulp en bijstand in situaties waar het lot heeft toegeslagen en mensen zichzelf niet meer kunnen redden. Dit is zonder meer een zaak die in bijna alle concepten met betrekking tot het samenleven van mensen en de organisatie daarvan – van linkse, liberale of rechtse zijde – zal worden erkend als een teken van medemenselijkheid en fatsoen. In elk geval geldt dat voor de democratische staten zoals die zich in het Westen ontwikkeld hebben. Geen misver-

stand: solidariteit móét. Maar tegelijk moet degene die voor solidariteit pleit een visie hebben op de grenzen ervan. Wanneer geldt individuele verantwoordelijkheid, en wanneer kan men hulp en bijstand van anderen met recht claimen? Of is solidariteit onvoorwaardelijk? Mag ieder zelf bepalen wanneer er een recht is ontstaan op solidariteit van de kant van anderen? Zou dat waar zijn, dan is solidariteit een equivalent voor een situatie waarin iedereen recht heeft op alle goederen en activiteiten van anderen. Solidariteit verwordt dan tot een willekeurig over elkaar beschikken van mensen. Dat kan niet zo zijn. Solidariteit moet dus a-priori worden afgegrensd, wil het als uitgangspunt kunnen gelden voor het handelen van overheid en burgers en als basis voor een arrangement van de samenleving.

In die afgrenzing kan een samenleving meer of minder zachtmoedig zijn. De meest zachtmoedige variant is wel – en dat is precies de Nederlandse – dat alles wat mensen overkomt en door *henzelf* als onaangenaam of als leed of nood wordt ervaren, recht geeft op de genoemde verevening, ongeacht hun eigen aandeel in de oorzaak van de narigheid. Praktisch toegepast op de inrichting van de verzorgingsstaat komt solidariteit er dan op neer dat iedereen zelf bepaalt wanneer hij zijn claims op solidariteit met succes kan uitbrengen. Er is dan geen andere toets ingebouwd dan die van de subjectieve ervaring. Nog preciezer: iemand bepaalt zelf of zijn ziekte ernstig genoeg is om recht te hebben op een permanente uitkering vanwege arbeidsongeschiktheid. Iemand bepaalt zelf of hij recht heeft op een medische ingreep op basis van zijn ziektekostenverzekering.¹ Zelfs crimineel gedrag kan in zo'n redenering een reden worden om solidariteit te claimen, omdat het nu eenmaal een lot is om crimineel te zijn en in de bajes terecht te komen.

Wat ik wil laten zien is dat wanneer solidariteit alleen een subjectieve begrenzing krijgt er nauwelijks een weer is tegen het claimen ervan en solidariteit van binnen uit wordt ondermijnd. Er moet dus begrensd worden. De meest voor de hand liggende begrenzing is die van de eigen verantwoordelijkheid. Als de samenleving individuen niet meer mag toerekenen wat hun overkomt, althans niet de kwestie van *het eigen toedoen* als toets mag aanbrengen, dan blijft solidariteit een verkapte herverdeling van middelen, zonet een verkapte roof. Solidariteit vereist begrenzing, en de eerste begrenzing is dat leed waarvoor men zelf verantwoordelijk gehouden kan worden, niet voor verevening in het kader van solidariteit in aanmerking komt. Een tweede belangrijke begrenzing is dat verevening alleen op zijn plaats is in situaties van *objectieveerbare nood*. Omdat een claim uitgebracht wordt op anderen, moet voor anderen de omvang en inhoud van de nood begrijpelijk en invoelbaar zijn. Is dat niet het geval, dan zal die ander zich terecht benadeeld voelen. Dit is wat bij uitstek in Nederland aan de hand is, bij voorbeeld met de WAO. Ik geloof niet dat we de ernst van die situatie moeten onderschatten.

Het lijkt mij onweerlegbaar dat in Nederland de verzorgingsstaat steeds meer is gebaseerd op een onhoudbare

invulling van solidariteit. Men heeft elkaar overvraagd, door solidariteit op te eisen voor veel situaties waarin solidariteit eenvoudig niet op haar plaats is. Daardoor is het hele systeem aan het wankelen gebracht. Wat de regering nu wil is niet anders dan de solidariteit begrenzen en terugbrengen tot reële proporties. Daarmee wordt de solidariteit niet minder, maar slechts preciezer gedefinieerd en meer teruggebracht naar het oorspronkelijke concept ervan. Daarom zal het in de toekomst – onder een nieuw en strakker regime van de sociale verzekeringen – juist meer mogelijk worden de essentie van solidariteit vorm te geven. Van een einde aan de solidariteit is dus geen sprake. Het wordt tijd dat de linkse partijen zich dit gaan realiseren.

Prof.dr. H.M. Dupuis is lid van de Eerste Kamer voor de VVD en lid van de kernredactie van Liberaal Reveil.

NOTEN

- 1 Het gegeven dat in beide gevallen premies betaald worden maakt de zaak niet anders. De verzekeringspremie is immers de basis van het sociale arrangement dat solidariteit mogelijk maakt, en is de noodzakelijke voorwaarde voor solidariteit, maar niet de invulling of uitwerking ervan.

KORTOM

DE OVERWINNING VAN HET LIBERALISME: DE TELOORGANG VAN DE VVD?

In 1989 schreef Francis Fukuyama het artikel 'The End of History?' waarin hij betoogde dat de mensheid was gekomen tot het einde van de ideologische evolutie. Het liberalisme is volgens Fukuyama de enig overgebleven en daarmee overwinnende ideologie. De noties van de liberale democratie en marktwerking zijn de dominante beginselen waarop de westerse wereld is gegrondvest. Hoewel Fukuyama's stellingname controversieel is en de uitwerking van het oorspronkelijke idee in Fukuyama's magnum opus *The end of history and the last man* (1992) niet altijd leidt tot de meest positieve vooruitzichten, heeft het idee van het liberalisme als overwinnaar postgevat. Reden genoeg voor liberalen aller landen om de overwinning op te eisen en die om te zetten in (parlementair) gewin. In veel landen is dit het geval. Bij de afgelopen verkiezingen in België zijn de liberalen onder leiding van Verhofstadt opnieuw de grootste partij geworden en krijgt België de komende vier jaar weer een liberale premier. Ook Denemarken wordt succesvol bestuurd door de liberaal Rasmussen. In Nederland echter blijft de overwinning van het liberalisme, gemeten naar de resultaten van de VVD, nog steeds uit. Dit terwijl het liberalisme *an sich* ontegenzeggelijk de dominante stroming in de Nederlandse politiek is. Toch weet de VVD hier niet van te profiteren. Betekent de overwinning en acceptatie van het liberalisme de teloorgang van de VVD?

Liberale Nederlanders hebben de afgelopen eeuw over het algemeen een kwakkelend bestaan geleid. De hoogtijdagen van J.R. Thorbecke en een grote liberale vertegenwoordiging in het parlement zijn lang voorbij. Nederlandse liberalen wachten al lange tijd op de eerste liberale premier sinds Cort van der Linden (1913-1918). Hoe is het toch mogelijk dat de liberalen in Nederland voor 1900 de dominante kracht in de Nederlandse

politiek waren, maar deze positie aan het einde van de twintigste eeuw en het begin van de 21ste eeuw niet hebben kunnen heroveren ondanks de hegemonie van het liberalisme?

Onder Cort van der Linden werd het liberale verlangen naar het algemeen kiesrecht (1917) vervuld in ruil voor het verlangen van de confessionelen naar de gelijkstelling van het onderwijs. Het verlangen naar het algemeen kiesrecht luidde definitief de marginalisering in van de liberalen in Nederland. De confessionelen zouden de rest van de twintigste eeuw domineren. Nederlandse liberalen hebben het grootste deel van de twintigste eeuw een bijrol gespeeld. Hoewel aansprekende liberalen als Oud, Wiegel en Nijpels de VVD tot goede uitslagen leidden met als beloning deelname aan een socialistisch geleid (Oud) of christen-democratisch geleid (Wiegel en Nijpels) kabinet waren de liberalen slechts 'juniorpartner'. Het aantreden van Frits Bolkestein markeerde het begin van een liberale opleving die resulteerde in de beide paarse kabinetten, waar de liberale signatuur duidelijk te zien was. Niet alleen waren de liberalen in de regering toonaangevend; ook in het maatschappelijke debat bepaalden de liberalen onder leiding van Bolkestein de agenda. Lange tijd zag het er naar uit dat de VVD onder Hans Dijkstal zou uitgroeien tot de grootste partij en het aantreden van de vurig verlangde liberale premier. De opkomst van Fortuyn gooide roet in het liberale eten. De VVD werd op 15 mei 2002 gedecimeerd en, nog erger, de agendering van maatschappelijke vraagstukken werd definitief uit de liberale handen geslagen. De VVD werd te zelfgenoegzaam en wilde niet meer vechten voor haar winst, immers deze zou toch wel komen. De verkiezingen van 22 januari 2003 gaven een licht herstel te zien, maar lang niet voldoende om PvdA en CDA voorbij te streven. Daardoor is de VVD weer terug bij af en lijkt de liberale dominantie verder weg dan ooit.

De liberalen aan het begin van de twintigste eeuw en

aan het begin van de 21ste eeuw tonen opvallende gelijkenissen. Aan het begin van de twintigste eeuw maakte het algemeen kiesrecht een prominent deel uit van het liberale gedachtegoed. Toen dit werd gerealiseerd luidde dit zelfde algemeen kiesrecht de val in van de liberalen. De nieuwe kiezers stemden niet voor de liberalen die dit mogelijk gemaakt hadden, maar kozen massaal voor andere partijen. In sommige opzichten was het dus een liberale Pyrrusoverwinning. Aan het begin van de 21ste eeuw is het liberalisme, zoals Fukuyama stelde, ook in Nederland de dominante ideologie. De centrale noties van het liberalisme: het individu als ultieme waarde, het uitgangspunt van het marktdenken en de beginselen vrijheid in combinatie met verantwoordelijkheid zijn in meer of mindere mate gemeengoed geworden binnen de concurrerende ideologische stromingen sociaal-democratie en christen-democratie.

De invoering van het algemeen kiesrecht zorgde voor een realisatie van een belangrijk deel van het liberale gedachtegoed. De liberalen konden zich hierdoor minder onderscheiden en waren genoodzaakt op zoek te gaan naar nieuwe stokpaardjes om het liberalisme dusdanig onderscheidend te maken dat een nieuwe periode van liberaal overwicht kon aanvangen. Pas aan het einde van de twintigste eeuw hadden de liberalen definitief de weg naar de top teruggevonden. Onder aanvoering van Bolkestein werd het marktdenken een algemeen uitgangspunt van overheidsbeleid en werd het individu en de individuele keuzevrijheid richtsnoer voor de meeste politieke partijen. De afgelopen campagne werd door met name het CDA, maar ook door de PvdA nadruk gelegd op de vrijheid en verantwoordelijkheid van het individu. Wederom is een groot deel van het liberale gedachtegoed verwezenlijkt en wederom delven de liberalen hierdoor het onderspit. De tragiek van de Nederlandse liberalen is evident: ze zijn succesvol in het realiseren van hun gedachtegoed, maar buitengewoon slecht om deze successen om te zetten in parlementair gewin. Een en ander wordt nog eens onderstreept door de vorming van de kabinetten Balkenende I en II. Hoewel de VVD een middelgrote speler is, is de dominantie van het gedachtegoed in de beide regeerakkoorden groot. Verantwoordelijk en vrijheid zijn de kernbegrippen terwijl Gerrit Zalm tezamen met het ministerie van Financiën de *power behind the throne* zijn.

Wil zij succesvol zijn in de toekomst, dan zal de VVD op zoek moeten naar nieuwe onderwerpen om wederom toonaangevend te worden. Daarnaast dient de VVD weer *agenda-setting* te worden. De VVD dient tot nu toe onderbelichte terreinen te verkennen en minder prioriteit te geven aan de gebaande wegen van de economie, het financieringstekort en de fileproblematiek. Wil de VVD een nieuwe periode van liberale dominantie inluiden dan zullen duidelijke liberale geluiden moeten worden gehoord op bijvoorbeeld het gebied van zorg, onderwijs, gentechologie en, in breder perspectief, het ideologische fundament voor een maatschappij die continu aan verandering onderhevig is. De profilering op deze 'nieuwe' terreinen, ondersteund door de liberale kracht op financieel-economisch gebied en gecombineerd met duidelijke *agenda-setting*, zijn het fundament voor een hernieuwde liberale opleving dat recht doet aan de door Fukuyama geconstateerde overwinning van het liberalisme.

Ferdi de Lange en Lucien Weide zijn respectievelijk Landelijk Voorzitter en Vice-voorzitter Politiek van de Jongeren Organisatie Vrijheid & Democratie (JOVD).

OPSTELTENS GEKOZEN BURGEMEESTER ALS VVD-JUWEEEL

De gekozen burgemeester. Vele VVD'ers twijfelen erover. De invoering ervan wordt door een groot aantal leden zelfs gevreesd. Naar mijn politieke beleving gaat het echter om een belangrijke bestuursculturele omslag waarvoor de tijd steeds rijper lijkt te worden.

Zo stemt het tot nadenken dat de laatste tijd in de maatschappij steeds meer de wens leeft om meer invloed van de burgers op de burgemeestersbenoeming. Daarbij is de huidige gespannen relatie tussen burger en overheid zeker niet onbelangrijk. Daarnaast geven ook de veranderingen in de bestuurlijke omgeving van de burgemeester door het ingevoerde dualisme reden tot verandering van de aanstellingswijze van burgemeesters. Bovendien geeft de ontevredenheid over de gang van zaken bij de diverse gehouden burgemeestersreferenda en andere burgemeestersbenoemingen er aanleiding toe. Aan de

benoeming door de Kroon hangt zo een steeds ouderwetscher wordend luchtje. Dit ook al omdat er een tendens is van een groeiend aantal landen met direct gekozen burgemeesters.

Door dit alles extra geprikkeld luisterde ik afgelopen mei tijdens de algemene ledenvergadering gretig naar de woorden die vielen bij de parallelsessie over de gekozen burgemeester. Met zijn bekende zware stem zette burgemeester Opstelten als voorzitter van de parallelsessie daarbij letterlijk en figuurlijk de toon. De zaal meesleurend in zijn betoog zei hij onder meer: 'In de discussie over de gekozen burgemeester moeten we niet aan het achterste deel van het touw blijven afhangen. Het is beter mee te gaan zodat je nog kan bijsturen.' Dit ligt ook in de lijn van het Hoofdbestuur dat vindt dat de VVD in deze discussie niet aan de zijlijn moet komen te staan. Een geraffineerde politiek-strategische benadering. Want zo staan later in het hoofdlijnenakkoord van Balkenende II de typische VVD-woorden dat bij invoering van de gekozen burgemeester zijn bevoegdheden en politietaken belangrijke randvoorwaarden zijn.

Het was ook Opstelten die voorzitter was van de VVD-commissie die het gekozen burgemeesterschap onderzocht. In haar twee rapporten maakt de commissie onomstotelijk duidelijk dat de huidige aanstellingswijze met openbare aanbeveling van twee kandidaten en het burgemeestersreferendum niet voldoet. De ervaring met het burgemeestersreferendum in Leiden zegt hierbij al genoeg: een wassen neus van de eerste orde. Waarbij ik de beperkte bestuurlijke mogelijkheden van de huidige burgemeestersfunctie nog niet eens heb genoemd. Niet voor niets pleit daarom de commissie-Opstelten voor een rechtstreeks gekozen burgemeester die alle bevoegdheden krijgt die het college nu heeft. Dit met een geheel eigen programma, een 'running mate' en eigen wethouders die meteen bij de verkiezingen als team mee kunnen doen. Ondanks dat wel wordt aangeraden om een aparte VVD-commissie in te stellen die het beheer van de politie in relatie tot de burgemeester moet onderzoeken, wordt daarbij voorlopig wel uitgegaan van ook bevoegd gezag op het gebied van de openbare orde, politie en brandweer.

Opstelten's model kiest dus voor een 'zware' burgemeester. Dit passend binnen de liberale grondslag dat de eerste gemeenteman niet alleen veel verantwoordelijk-

heid krijgt, maar ook de mogelijkheden behoort te krijgen om die verantwoordelijkheid te kunnen nemen.

Mijn inziens volgen hieruit vier kernthema's die de discussie over de invulling van dit moderne burgemeesterschap zullen domineren. Allereerst is dat het kernthema van de hieruit volgende interne gemeentelijke spanningen. Met als centrale vraag hoe we door de veranderende verhoudingen de spanningsvelden tussen de burgemeester, wethouders en raad beheersbaar kunnen houden. Het tweede kernthema omvat de discussie over de politietaken waar nu al veel onenigheid over is tussen de burgemeesters zelf. Vervolgens is het derde kernthema de mate waarin de burgemeestersrol politieker wordt en in hoeverre hij/zij een centrale positie krijgt in het gemeenteweb. Meer glans voor het ambt ligt daarbij zeker in het verschiep. Tot slot is het vierde kernthema de beperking van de veramerikanisering van de burgemeestersverkiezingen met als *key issues* de waardigheid van het ambt in ere houden en de regels voor financiering van de campagnes.

Op deze weg naar het modern burgemeesterschap zijn dus veel beren te verwachten. Maar als we nu als VVD met nieuwe fantasie zoeken naar de juiste invulling van de burgemeestersfunctie zal het zeker op langere termijn zijn vruchten afwerpen. Het gekozen burgemeesterschap als een op het oog klein lijkende verandering zou dan ook wel eens een verfrissende liberale werking kunnen hebben op de gemeentepolitiek. Hiervoor moeten we door de zure D66-appel heen bijten om via ons eigen model ons eigen VVD-juweel te vinden. Voortvarendheid met een brede en constructieve discussie hierover binnen de VVD is geboden, want onlangs nog stuurde het kabinet naar de Tweede Kamer een notitie waarin staat dat al vanaf maart 2006 alle burgemeesters gekozen zullen worden. Naar verwachting zal het kabinet ook nog voor eind mei 2004 een wetsontwerp erover voor advies bij de Raad van State indienen. Oftewel, de gekozen burgemeester moet snel een sterkere VVD-sfeer krijgen. We kunnen immers niet voorbijgaan aan de evolutie van de democratie!

Drs. E.S. (Edwin) van der Post is bestuurskundige en werkzaam als communicatieadviseur bij de Dienst Stedelijke Ontwikkeling van de gemeente Den Haag.

Op 16 mei jongstleden, tijdens de landelijke Algemene Ledenvergadering van de VVD, was ik aanwezig bij een parallelsessie die ging over normen en waarden. Deze sessie vond plaats naar aanleiding van het recent verschenen VVD-rapport door de commissie-Van Zunderd: *Respect en burgerzin. Waarden en normen in liberaal perspectief*. Dit gaat over normvervaging, agressieve reacties wanneer we medeburgers aanspreken op ongewenst gedrag, stijgende overlast en openbaar onfatsoen. Dit alles maakt de samenleving minder *leefbaar*. Partijgenote Heleen Dupuis, lid van de Eerste Kamer en voormalig hoogleraar Medische Ethiek aan de Universiteit Leiden, bestreed ten eerste dat er sprake is van normvervaging. Zij gaf terecht aan dat onze normen in het geheel niet vervaagd zijn, maar fier overeind staan in Grondwet en Strafrecht. Het is *gedrag* dat verloedert, hetgeen zij terecht mede wijt aan het feit dat niet meer (adequaat) wordt opgetreden bij overtreding van die normen. Maar wat te doen in gevallen waarvoor vastgelegde normen ontbreken, maar gedrag onomstotelijk indruist tegen wat wenselijk is?

De Grondwet is de codificering van onze moraal. Deze wet bevat de onderwerpen waarover wij consensus hebben bereikt, zoals non-discriminatie, onaantastbaarheid van het lichaam, privacy. Maar ook ons strafrecht bepaalt de grenzen van wat we toelaatbaar achten in gedrag. Dit alles betreft het publiek domein, gaat over manieren waarop burgers onderling, en overheden jegens burgers wel of juist niet mogen optreden. Terreinen waarvan wij hebben gevonden dat er nationaal bindende afspraken over gemaakt moesten worden. Dat is anders bij zaken als vraagstukken over leven en dood, opvoeding, omgangsvormen, geloofsuitingen, die typisch in het private domein liggen.

Als liberalen zijn wij sterk voorstander van vrijheid van het individu. De staat moet zich vooral niet te veel met burgers bemoeien. We zijn voorstanders van een zich beperkende overheid, en vinden dat regelgeving op bepaalde terreinen juist ernstig moet worden teruggedrongen. Echter, vrijheid kan niet bestaan zonder de afspraak dat ieder individu zich dan wel aan een aantal basisregels houdt. Vrijheid kan niet zonder verantwoor-

delijkheid, een begrip dat niet weg te denken valt uit het liberalisme, en dus hoog in het vaandel bij de VVD. Verantwoordelijkheidsgevoel is echter een innerlijke norm, een morele verplichting te zorgen je medemens zo min mogelijk tot last te zijn. Alléén wanneer iedereen zich hieraan iets gelegen laat liggen, kunnen mensen vredig samenleven.

We gedogen te veel, de praktijk van de strafvervolgging belemmert het resultaatgericht aanpakken van overtredingen. Een en ander leidt tot het adagium dat tolerantie betracht moet worden waar het het private domein betreft, maar juist *zero tolerance* waar het het publieke domein betreft. Taboe lijkt zelfs maar de suggestie dat opvoeding, cultureel of sociaal gegroeide gebruiken, omgangsvormen en moraal, zó bepalend zijn voor de leefbare, volwassen samenleving, dat beïnvloeding daarvan mogelijk moet zijn. Elk opgeworpen balletje in die richting wordt teruggesmeten met: 'nee, dat is echt privé. De manier waarop mensen hun kinderen opvoeden is naar ieders eigen inzicht'.

Natuurlijk, terughoudendheid is geboden. Vrijheid, nogmaals, is een onvolprezen goed. Maar we weten inmiddels ook dat sociale vaardigheid, hang naar leedvermaak, rechtvaardigheidsgevoel, sadisme, apathie, verantwoordelijkheidsgevoel, gevoel voor mijn en dijn en voor 'kunnen delen', zich in aanleg ontwikkelen in de eerste vier levensjaren van een kind. Hetzelfde geldt voor het kunnen incasseren van terechte kritiek. Bijsturen in het onderwijs, vanaf vier jaar dus, is *schaven* op een moment dat *vormen* niet meer mogelijk is.

Deze persoonlijkheidskenmerken zijn bepalend voor gedrag van jongelingen, van mensen verder in hun leven. En voor hun bijdrage aan een prettige samenleving. Of juist voor hun invloed op de ontwikkeling naar een zeer onprettige samenleving.

Mogen wij als VVD daar niet een punt van maken? Is het mogelijk om met respect voor het individu en tegelijkertijd met realiteitszin en verantwoordelijkheid leidend te zijn in het doorbreken van dit taboe? Graag treed ik met partijgenoten in gesprek over mogelijkheden en richtingen.

Mr. Margot Coymans is bestuurslid van de VVD-afdeling Amersfoort.

‘Geen waarden zonder normen’ van Margot Cooymans is een oproep taboedoorbrekend te zijn en met respect voor het individu, maar tegelijk met realiteitszin en verantwoordelijkheid leidend te zijn in het aanpakken van netelige maar belangrijke kwesties. Ik ben het met haar oproep eens en ben haar dankbaar voor het voortzetten van de discussie over ‘waarden en normen’ binnen het liberalisme. Kort wil ik reageren op het intro van haar analyse over het verschil tussen normvervaging en verloedering van gedrag en over het ‘private’ domein van de omgangsvormen.

Cooymans snijdt in navolging van Heleen Dupuis (tijdens de parallelsessie van de Teldersstichting op de Jaarlijkse Algemene Vergadering van de VVD) het verschil aan tussen *normvervaging* en *verloedering van gedrag*. Voorzover er een praktisch verschil is tussen deze twee, doelt de in de analyse van de commissie Respect aangehaalde notie van normvervaging op de verslechtering van gedragingen van mensen ten opzichte van elkaar als gevolg van een niet adequate beleving van normen.

Er wordt een probleem waargenomen in de samenleving: normvervaging bij mensen die zich uit in slecht gedrag. Normvervaging is de vervaging van de *beleving* van normen bij mensen en niet zoals Cooymans en Dupuis doen vermoeden van het *vaststellen* van die normen. Uiteraard is het hieruit voortvloeiende gedrag het probleem, men is vrij te vinden wat men wil. Veel normen, niet alle, liggen vast in wetten en regels en de meeste mensen hebben een besef van goed en kwaad. Met ‘normvervaging’ wordt ook niet gewezen op het tegendeel hiervan. Het is niet de *normstelling* die vervaagt, maar de *beleving* en *naleving* ervan.

Het lijkt mij een verarming van de discussie hierbij langer stil te staan dan nodig, er is immers een praktisch probleem dat opgelost moet worden. Normen kunnen wel fier overeind staan in grondwet en strafrecht maar als iedereen de andere kant op kijkt kunnen ze nog zo fier overeind staan, men ziet ze niet. Waarden (die aan de wet ten grondslag liggen) en normen moeten bijgebracht en begrepen worden, blikken moeten op die manier gekeerd worden en toezicht op de naleving van wetten

moet alom aanwezig zijn. Dát is waar het om gaat.

Slecht gedrag komt deels voort uit het feit dat mensen bepaalde normen niet leren kennen en accepteren, uit het feit dat normen niet geïnternaliseerd zijn en er geen wil is volgens deze normen te handelen. Internalisering van normen is niet: weten dat iets niet mag (omdat men dat zegt), maar begrijpen dat iets niet goed is, wellicht met het gevolg dat je het daarom niet wil doen. Om met Hegel te spreken: het *an sich* moet *für sich* worden.

De wil op een bepaalde manier te handelen kan ook worden gevoed door het afgerekend worden op je daden. Zowel preventie/opvoeding als repressie is dan ook van invloed op normbeleving. Nadruk op de afrekening van gedrag in het strafrecht is weliswaar een noodzakelijke, maar geen toereikende maatregel ten behoeve van de beleving van de moraal. Ter bevordering van een gedeeld waardepatroon zal aandacht moeten worden besteed aan vorming en opvoeding, van opvoedingsondersteuning en onderwijs tot taakstraffen.

Het tweede punt in de Kortom van Cooymans waarbij ik een kanttekening plaats is het ‘typisch private’ karakter van de omgangsvormen. Hoewel ik besef dat zij later pleit voor het opheffen van het taboe op de suggestie van een mogelijke overheidstaak op dit terrein, is in het geval van de omgang van mensen met elkaar in het publieke of semi-publieke domein (bijv. werk, school) naar mijn mening nu juist sprake van een soort grijs gebied tussen privaat en publiek, waarin bepaald gedrag wel algemeen gewenst is maar niet vastgelegd in wet- en regelgeving. Waar het gaat om omgang met de anonieme medeburger in het publieke domein houdt gedrag op een privé-zaak te zijn en bestaat er ook een bepaalde consensus over hoe je te gedragen. De vraag of de overheid zich daarmee actief moet bezighouden is een andere. Een publieke zaak is het volgens mij echter (tenminste ten dele) wel.

Ik zie uit naar feitelijke antwoorden op de vragen die voortvloeien uit de interessante signalering van de belangrijke leeftijdsfase tussen één en vier jaar. Moet gedacht worden aan voorlichting of opvoedingsondersteuning of wil men verder gaan? Hoewel ieder taboe dat maatschappelijke vooruitgang in de weg staat moet worden doorbroken, zie ik voorlopig niet hoe effectieve beïnvloeding van de opvoeding van één- tot vierjarigen plaats

kan vinden zonder onwenselijke inbreuk op het privé-domein mogelijk te maken.

De commissie Respect koos daarom voor inzet in de vroegste fase van het onderwijs met de mogelijkheid van opvoedingsondersteuning voor ouders in probleemgevallen. Met betrekking tot het onderwijs ten slotte nog een aandachtspunt. In een recent artikel in *Het Onderwijsblad* werd wederom aandacht gevraagd voor het feit dat een curriculaire aanpak met lessen in waarden en normen niet volstaat. Ook buiten de inhoudelijke kennisoverdracht moeten door leraren en schoolbestuur hel-

dere waarden en normen uitgedragen worden. Zo kunnen op scholen extra bouwstenen geleverd worden voor verantwoordelijk en sociaal gedrag. Is schaven ook niet vormen?

NOTEN

- I R. Oosterbaan, 'Aparte lessen in normen en waarden werken niet', *Het Onderwijsblad*, 28 juni 2003.

Drs. W.P.S. (Sabine) Bierens is wetenschappelijk medewerkster bij de Teldersstichting en was lid van de commissie-Van Zunderd.

INZET OP LIBERALE IDENTITEIT

ESSAY OVER HET LIBERALISME IN OVERGANGSTIJD
VOOR DE VVD-PARTIJRAAD OP 13 DECEMBER 2003

PATRICK VAN SCHIE

'De vrijheid is niet de natuurlijke toestand, maar het gevolg van veel overleg, langdurige ervaring en aanhoudende inspanning. In de natuur heerschen toeval en geweld; deze te beperken, deze te vervangen door regelen, welke zooveel mogelijk aan áller persoonlijkheid vrij spel laten, is de groote taak, welke de liberaal zich voor oogen moet stellen.'
P.W.A. Cort van der Linden

Liberalen willen dat individuen de mogelijkheid hebben om hun leven naar eigen inzicht en op basis van eigen energie in te richten. De opkomst van hun politieke stroming in de negentiende eeuw sproot voort uit ongenoegen over de starre standensamenleving die dit ideaal in de weg stond. Tot dan toe immers legden geestelijke en wereldlijke gezagsdragers enge grenzen op aan het leven van de 'onderdanen'. Kort gezegd streefden liberalen naar het doorbreken van die van bovenaf opgelegde grenzen en naar het vastleggen van burgerlijke en economische rechten, die voor iedereen in gelijke mate golden en die tegenover de staat konden worden ingeroepen.

Bij dit streven waren de liberalen er over het algemeen van doordrongen dat juist de bescherming van de individuele vrijheid wel degelijk het trekken van zekere grenzen vergde. Want niet alleen de staat kan inbreuk maken op de denk- en bewegingsvrijheid van een burger, ook zijn medeburgers kunnen dat. Omdat de individuele vrijheid eenieder toekomt dient die vrijheid ook beperkt te zijn tot het punt waar de vrijheid van een ander individu in de knel komt.

In de beginfase van het liberalisme hing het van de specifieke omstandigheden in een land af of in eerste instantie vooral oude belemmeringen voor de individuele vrijheid werden afgebroken of dat er daarnaast al naar nieuwe grenzen aan die vrijheid werd getast. In veel gevallen – o.a. in Nederland – werd in het midden van de negen-

tiende eeuw vooral de bemoeienis van de staat met burgers en hun samenleving teruggedrongen; elders werd soms de staat ingezet om het individu uit de greep van maatschappelijke verbanden (bijv. de kerk) te bevrijden. Maar overal waren liberalen erop uit om, in een wereld waarin de druk van collectieve maatschappelijke en staatljke verbanden alpepalend was, de individuen meer centraal te stellen en de politiek aan hen dienstbaar te maken.

Het liberalisme maakt dus het individu en diens belangen tot startpunt en toetssteen van de politiek. Uiteraard staat dit individu niet los van zijn omgeving. Voor veel van wat het individu wil en kan bereiken, is hij van anderen afhankelijk. Hij zal zijn leven met anderen willen delen; familieleden en vrienden vormen de kern van zijn sociale bestaan. Verder zal hij zijn krachten voor een zakelijk of ideëel doel met die van anderen bundelen; daarom hechtten liberalen aan het verwezenlijken van vrijheid van vereniging en vergadering. Bovendien moet worden bedacht dat het individu in zijn denken en handelen vaak voortbouwt op wat anderen al hebben verricht en steeds invloeden van zijn medemens(en) ondergaat. Liberalen houden er dan ook – anders dan wel eens wordt beweerd – bepaald geen atomistische maatschappijvisie op na, alsof individuen onderling niets met elkaar te maken (willen) hebben. Wat liberalen van anderen onderscheidt is dat zij de mens, hoezeer deze ook is ingebed in tradities en relaties, zien en van staatswege wensen te behandelen als een autonoom wezen.

Vanaf het einde van de negentiende eeuw legden liberale denkers en politici meer nadruk op genoemde omgevingsfactoren, nadat zij er inmiddels in waren geslaagd de eigen denk- en handelingsfeer voor het individu daadwerkelijk te verruimen en veilig te stellen. Daarnaast kregen zij er meer dan voorheen oog voor dat de staat soms diende bij te springen om de voorwaarden te

scheppen waaronder het vrije individu tot zijn recht kwam. Maar nog altijd gold dat staatsoptreden dat niet gericht was op het optimaliseren van de vrijheden en rechten van individuen, uit liberaal oogpunt onjuist was. Dit geldt onverminderd. De staat hoort bij deze les te worden gehouden door de gezamenlijke individuen, die in hun hoedanigheid als kiezers het laatste woord spreken.

Indertijd was de tussenkomst van de staat wenselijk om aan bepaalde sociale wantoestanden (bittere armoede, ook voor degenen die buiten hun schuld zonder inkomsten raakten; onhygiënische leefomstandigheden; verkrotting; etc.) een einde te maken. In de loop van de twintigste eeuw is de bemoeienis van de staat met het leven van de burgers echter verregaand toegenomen. Confessionelen en sociaal-democraten, in deze eeuw in Nederland en veel andere landen de grootste politieke stromingen, hebben gretig gebruik gemaakt van de staatsmacht om aan bepaalde groepen (voor)rechten te geven (het maatschappelijk middenveld) of om verantwoordelijkheden te verleggen van het individu naar het collectief (bijv. die om in eigen onderhoud te voorzien). De liberale versie van het vooruitgangsgeloof, de overtuiging dat het individu zich in de geschiedenis meer keuzevrijheid zou verwerven, kwam in de twintigste eeuw onder druk te staan door wat als een terugval naar de tijden van gilden- en vorstendwang kan worden gezien. Meer en meer werden – en worden nog steeds – voor het individu ingrijpende beslissingen buiten hem om genomen en komt dat individu daardoor voor voldongen feiten te staan (bijv. als gevolg van overregulering, besluiten van zelfstandige bestuursorganen, of verdragsmatige verplichtingen die de staat (ooit) is aangegaan). De staatsmacht en de onderbescherming van die macht woekerende macht van maatschappelijke groeperingen, zijn een eigen leven gaan leiden.

Sinds de jaren zeventig van de twintigste eeuw is een tegenoffensief ingezet. De macht van de staat en van nieuwe gevestigde belangen waren voor de geëmancipeerde burger beknellend. Een slinkend – zij het in de politiek nog altijd vrij omvangrijk – aantal mensen onderschreef de tot dan toe vrij breed aangehangen gedachte dat de samenleving van bovenaf 'maakbaar' zou zijn. Het inzicht won veld dat de staat te veel hooi op zijn vork had genomen en dat hij het dus rustiger aan moest doen. In de jaren tachtig zette dit het streven naar beperking van het

staatsoptreden tot 'kerntaken' en de operatie tot deregulering in gang. Deze operaties zijn allerminst volbracht. Het blijkt lastig te zijn om de belangen van de staat en van maatschappelijke groeperingen te overwinnen zodat de burger zijn eigen verantwoordelijkheid kan (her)nemen.

Overigens zijn burgers wat dit betreft ambivalent. Enerzijds roepen zij voor tal van zaken de hulp van de staat in; er hoeft zich maar een kleine tegenslag voor te doen of de roep om regels en financiële 'compensatie' klinkt op, alsof er een recht zou bestaan op een leven vrij van risico's. Anderzijds ervaren burgers interventies van diezelfde staat als hinderlijke bemoeizucht. Deze tweeslachtigheid is één van de factoren achter de politieke turbulentie in de afgelopen twee jaren. Van de staat wordt nog altijd (te) veel verwacht en gevraagd, terwijl er maar weinig van wordt geduld. Dit valt trouwens niet alleen de burger aan te rekenen. Politici doen nauwelijks iets om de verwachtingen te temperen. Zeker in verkiezingstijd suggereren zij dat er van de staat veel heil is te verwachten.

Door de overbelasting van de staat zijn bovendien essentiële publieke voorzieningen in het slop geraakt. Zo heeft de staat (en hebben de gemeenten) door allerlei extra taken op zich te nemen de zorg voor veilige en schone straten en andere openbare ruimten schromelijk verwaarloosd. De extra staatstaken zijn mede toegevoegd om aan de verlangens van bepaalde (belangen)groepen van burgers tegemoet te komen. Het gevolg is dat *alle* burgers lijden onder de toegenomen onveiligheid en vuiligheid. De op het fundamentele terrein van de veiligheid toch al geringe prestaties van de staat zijn verder omlaag getrokken door een veelvuldig toegepast gedoogbeleid. Daarbij vraagt de burger zich af waarom hij op het niet-naleven van een minder relevant lijkende regel wordt aangesproken als tegelijkertijd gezagsdragers bij de schending van basale regels rondom lijf en goed de andere kant opkijken.

Liberalen zouden een vertrouwd geluid kunnen laten horen door te stellen dat de staat zich moet concentreren op enkele kerntaken – voorop het verschaffen van veiligheid en andere condities voor een vrije samenleving – en op andere terreinen de burger diens eigen verantwoordelijkheid moet (terug)geven. Tegenwoordig zouden burgers die verantwoordelijkheid ook meer dan ooit

moeten aankunnen: zij zijn immers merendeels beter geïnformeerd, hoger opgeleid en welvarender dan vóórheen. En inderdaad moet het vertrouwde liberale geluid met grote regelmaat klinken: maak de staat klein maar krachtig en laat de burger vaker zijn eigen verantwoordelijkheid dragen.

Maar liberalen zijn er daarmee niet, net zomin overigens als enige andere politieke stroming. Men dient te beseffen dat onze vrijheid niet voor lief kan worden genomen. Zij heeft een goede voedingsbodem in de vorm van een samenleving waarin wezenlijke zaken als veiligheid en een gedeeld basisrepertoire aan waarden gegeven zijn. Ontbreekt het daaraan dan slaat de onzekerheid toe. Op den duur zal die onzekerheid aan de pijlers van onze samenleving gaan knagen. Om samen te kunnen leven hoeven burgers er zeker geen gelijke levensvisie op na te houden, maar zij dienen wel genoeg gemeenschappelijks te hebben dat zij elkaar als medeburgers wensen te aanvaarden. Als de veiligheid niet is gewaarborgd ontbreekt het fundament van de liberale rechtsstaat. Staan basale waarden ter discussie of worden zij zelfs aangetast, dan kunnen burgers er niet langer op vertrouwen dat ook de medeburgers respectvol en op verantwoorde wijze met hun vrijheid zullen omgaan.

Momenteel zinken oude zekerheden weg door een reeks nieuwe of versterkt naar voren tredende ontwikkelingen (die verderop worden besproken). Het is dan ook zaak te zoeken naar een passend politiek programma, dat de brug weet te slaan tussen de principes die wij liberalen koesteren en de veranderende omstandigheden. Op die manier kunnen nieuwe zekerheden worden gevonden, die ons een nieuwe identiteit verschaffen, en kan worden voorkomen dat burgers zich vastklampen aan schijnzekerheden, zekerheden van weleer die in de nieuwe omstandigheden niet langer houvast kunnen bieden of schoon schijnende toekomstperspectieven (voorgehouden door niet-liberale politici) die haaks staan op de verworvenheden van de liberaal-democratische maatschappij. Als politieke stroming die ook in het verleden heeft laten zien dat zij het streven naar vooruitgang wist te grondvesten op nuchtere realiteitszin, is het liberalisme bij uitstek toegerust op het slaan van een brug tussen principes en omstandigheden.

Het is niet de bedoeling in dit essay een nieuw politiek programma neer te leggen. Wel zullen enkele van de meest

relevante ontwikkelingen hieronder worden weergegeven. Voorts zal steeds de richting worden geduimd die het liberalisme naar mijn mening op moet gaan zodat de eigen beginselen aansluiting vinden bij de genoemde trend en hieruit een relevante politieke koers naar voren komt. Het essay wordt afgesloten met opmerkingen over de implicaties voor de grondslagen van het liberalisme in algemene zin.

De volgende technologische, maatschappelijke en internationale ontwikkelingen vragen om een grondige bezinning op de liberale grondslagen:

- *Revolutie in de biogenetische technologie*

De revolutie in de biogenetische technologie legt oorzaken van menselijke gedragingen en ziekten bloot maar raakt ook direct aan de persoonlijke identiteit. In een ver verschiet ligt de mogelijkheid tot het 'sleutelen' aan wezenskenmerken van de individuele mens, van het stillleggen van ziekteverwekkende genen tot het stimuleren van bepaalde gewenste eigenschappen in het nageslacht. Die ontwikkeling is zeer te verwelkomen voor zover dit leidt tot het voortijdig uitbannen of behandelen van ziektes. Zulk 'reparatiewerk' aan de mens ligt in het verlengde van de reguliere geneeskunde. Het kweken van eigenschappen in het nageslacht 'op bestelling' is een zaak van een heel andere orde. Op die manier wordt namelijk ook de *nature*-kant van de identiteit van een individu een bewuste creatie. Dat zou de vraag opwerpen hoe 'eigen' de persoonlijke identiteit van een individu nog is. Met inachtneming van het feit dat de ontwikkeling van het internationale onderzoek op dit terrein niet *kan* worden stilgelegd (zo dat al gewenst zou zijn), ligt hier de fundamentele vraag voor hoe ver de identiteit van een individu door anderen bewust mag worden bepaald. Waar liberalen externe druk op een individu (bijv. hersenspoeling) verwerpen, moet duidelijk zijn dat ook hier bepaalde grenzen zullen moeten worden getrokken. Liberalen hebben de bestaanbaarheid en juistheid van een maakbare maatschappij altijd betwist. Het streven naar een 'maakbare mens' gaat verder en kan dan ook onmogelijk als een liberaal ideaal gelden.

Op korte termijn is de zojuist besproken vraag niet aan de orde. Wel dringt sinds enige tijd de 'wil om te weten' andere wezensvragen aan ons op. Als iemand bijvoorbeeld onderzoek laat verrichten naar zijn genetische

predispositie voor een bepaalde vorm van kanker, dan levert een gebleken verhoogd risico niet alleen voor hemzelf juist meer onzekerheid op (men kan hier nog redeneren dat hij daar zelf voor heeft gekozen) maar raken ook derden door die informatie betrokken. Komt deze kennis bij verzekeringsmaatschappijen terecht dan kunnen zij ongewenst 'maatwerk' gaan leveren, in de vorm van uitsluitingen of hogere premies. Komt zij familieleden ter ore dan komen die ongevraagd, doordat hieruit automatisch hún predispositie blijkt, in grotere onzekerheid te verkeren;

- *Op de achtergrond raken van kennisoverdracht en karaktervorming in het onderwijs*

Het spreekt vanzelf dat een individu vanaf zijn geboorte grote invloed van zijn directe omgeving ondergaat, in de meeste gevallen bovenal van zijn ouders en eventuele broer(s) en zus(sen). Deze medegezinsleden vormen het individu aan de *nurture*-kant, door een leven voor te leven. Bij een goede voorbereiding op het volwassen bestaan wordt in het kind als het opgroeit steeds meer het vermogen tot het maken van zelfstandige keuzes gestimuleerd. Het vanaf een later moment op een individu inwerkende onderwijs zou daarop zeker moeten zijn gericht.

Wil een individu verstandige en zelfstandige keuzes kunnen maken, dan dient hij stevig in zijn schoenen te staan. Maar het onderwijs is steeds minder toegelegd op kennisoverdracht en karaktervorming. Veelal wordt gepoogd zoveel mogelijk aan te sluiten bij de belevingswereld van het kind (bijv. door in het geschiedenisonderwijs de tijds aanduiding Verlichting te vervangen door 'een tijd van pruiken en revoluties' en onze eigen postmoderne tijd te typeren als die 'van de televisie en computer') en vaardigheden bij te brengen zonder hem te 'vermoeien' met inhoudelijke kennis. Op die manier zal het kind licht vatbaar raken voor de zich in het latere leven direct aandienende opties die de minste inspanning vergen. Een eigen identiteit zal het kind zo ook minder snel ontdekken, want wat voor zijn identiteit doorgaat is ten minste deels van buitenaf gekneeld.

Op grond van het liberale ideaal is het wenselijk dat een kind de wereld leert begrijpen en doorgronden en in staat wordt gesteld om uit een veelheid van opties een weloverwogen eigen keuze te maken. Onderwijs moet een kind verheffen, hem op mogelijkheden wijzen waarop hij uit zich-

zelf niet was gekomen. Deze verheffing zal niet voor ieder kind in dezelfde richting of tot op dezelfde hoogte kunnen gaan. Elk individu heeft immers een eigen onderscheiden aanleg en belangstelling. Een goed onderwijsstelsel biedt daarom een grote mate van verscheidenheid naar niveau en vakinhoud. Selectie om elk kind op de juiste plaats te laten belanden, mag daarbij niet worden geschuwd;

- *Verwatering van waarden en omgangsvormen*

Het liberale streven om het individu zoveel mogelijk vrijheid te laten, veronderstelt dat dit individu verdraagzaam is naar zijn medemens die tenslotte eenzelfde vrijheid verdient. Die verdraagzaamheid is in veruit de meeste gevallen aanwezig. Dagelijks gaan in ons land miljoenen burgers op prettige of in ieder geval niet-krenkende wijze met elkaar om. Toch lijkt de 'gevoelstemperatuur' van het onderlinge respect te zijn gezakt. Er wordt een verval van de fatsoensnormen in de omgang met elkaar ervaren, variërend van ergerniswekkend egocentrisch gedrag tot stijging en verharding van criminaliteit. Er is altijd en overal een 'harde kern' van individuen die delinquent gedrag vertonen. Daarnaast meent een toenemend aantal mensen wellicht mede op grond van het gegeven dat in een moderne maatschappij velen hun pad kruisen die zij nooit of zelden meer zullen ontmoeten, dat zij zich niets aan de (anonieme) ander gelegen hoeven laten liggen.

Liberalen hechten aan goede omgangsvormen. Als in wetten vastgelegde regels worden geschonden, mag van de staat een stevige en consequente aanpak worden verwacht. Bovendien moeten burgers die overtreders op hun gedrag aanspreken zich gesteund weten en niet zelf aan vervolging worden blootgesteld, of zij moeten zich al aan de toepassing van onevenredig geweld te buiten zijn gegaan. Als het gaat om het niet naleven van omgangsvormen die buiten de sfeer van het strafrecht (moeten blijven) liggen, kan de staat aan het creëren van goede omgangsvormen bijdragen door de burgers algemeen aanvaarde normen voor te houden. Zeker in het onderwijs dient ruim aandacht te worden geschonken aan het bijbrengen van besef dat de medemens respectvol tegemoet dient te worden getreden.

Voor liberalen kan respect niet liggen in het precies voorschrijven hoe de burger zich in een bepaalde situatie dient te gedragen. Liberalen zijn geen moraalridders maar zij mogen niet nalaten in een evenwichtige dosering te wij-

zen op de waarden en normen die de smeerolie van de samenleving vormen. Liberalen zien daarbij in dat iemand een ander pas oprecht respecteert als hij erkent dat de keuzes die de ander maakt niet dezelfde hoeven te zijn als die van hemzelf. Een waarden-vol bestaan wordt niet gekenmerkt door het naleven van vreemde regels, maar door te leven volgens een verinnerlijkt waarden-en-normenpatroon dat samengaat met inlevingsvermogen in de ander. Bij dit laatste komt opnieuw het belang van de onder het voorgaande punt genoemde karaktervorming om de hoek kijken. Een individu dat beschikt over zelfrespect (niet te verwarren met zelfingenomenheid) zal namelijk eerder respect voor een ander kunnen opbrengen;

- *De samenleving wordt kwetsbaarder voor ontwrichting*

De moderne samenleving heeft niet alleen met een toename van de criminaliteit in de meest gangbare verschijningsvormen te maken. Naarmate de samenleving geavanceerder en naar buiten toe opener wordt, is zij des te kwetsbaarder voor ontwrichting. De technologische verworvenheden die de samenleving veelal vooruit helpen kunnen evenzeer door kwaadaardige geesten worden aangewend, waardoor een verworvenheid in haar eigen nadeel wordt gekeerd. Zo kunnen computernetwerken worden binnengedrongen en verstoord of vernietigd (hacking) of terreurdaden worden gepleegd die naast paniek vele doden en gewonden zaaien. De aanslagen van 11 september 2001 op het World Trade Centre en op het Pentagon vormden een voorproef van de immense slachting die terroristen met betrekkelijk eenvoudige middelen kunnen aanrichten. De steeds ruimer voorhanden zijnde kennis van en materialen voor het ontwikkelen en inzetten van biologische en chemische wapens, maken dat de samenleving – niet alleen de Amerikaanse, maar ook andere zoals de Nederlandse – zal moeten rekenen met de mogelijkheid van nog veel omvangrijker rampen als gevolg van terroristisch geweld.

Daarnaast kan de samenleving lam komen te liggen door niet-geforceerde storingen of natuurlijke rampen. Zo maakt het uitvallen van de stroomvoorziening het moderne maatschappelijk verkeer zo goed als onmogelijk. En een nieuwe ziektekiem die aan de andere kant van de wereld opduikt, verspreidt zich tegenwoordig door de intensieve mondiale contacten in een mum van tijd over de hele wereld. Recente gevallen zoals Ebola en SARS

konden nog tamelijk goed onder controle worden gehouden. Aids heeft daarentegen reeds op veel grotere schaal huis gehouden. Het laat zich aanzien dat een gemuteerd uiterst besmettelijk influenzavirus, waarvan al geruime tijd wordt verwacht dat het de kop op zal steken, wereldwijd nóg meer slachtoffers zal maken.

In een zo kwetsbare samenleving bestaat er een onmiskenbaar spanningsveld tussen het verlangen naar veiligheid en de afkeer van een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer. Liberalen zijn gehouden elke poging tot inperking van de persoonlijke levenssfeer uitermate kritisch te bezien. Maar zij kunnen en mogen maatregelen ter verhoging van de veiligheid niet steeds afwijzen omdat de privacy onaantastbaar wordt geacht. Daarvoor staat, zeker ook voor de vrijheidslievende burger, te veel op het spel. Een terroristische aanslag of een ongecontroleerde epidemie kan immers een afgrijselijke humanitaire ramp te weeg brengen en de bodem waarin de vrije samenleving gedijt ernstig vergiftigen. Alleen al daarom moet het voorkomen van zo'n ontwrichting liberalen veel waard zijn; en als er toch een ontwrichting optreedt moet de schade zoveel mogelijk beperkt kunnen worden. Privacy-overwegingen zullen het in de praktijk van een dergelijke noodsituatie al snel geheel afleggen tegen veiligheidsvereisten, mede onder druk van een dan eenvoudigweg omslaande publieke opinie. Het is zaak vooraf een goede balans tussen privacy en veiligheid te vinden, zodat duidelijk is hoever veiligheidsmaatregelen mogen strekken. Een verschuiving van gewicht in de richting van veiligheidsfactoren is daarbij onvermijdelijk én gewenst;

- *Instroom van mensen en cultuurpatronen uit 'den vreemde'*

Een ander gevolg van de open grenzen is de toename van medebewoners en cultuurpatronen uit 'den vreemde'. De toestroom van immigranten zet in een dichtbevolkt land als het onze hoe dan ook, ongeacht de leefgewoonten die de nieuwkomers met zich meebrengen, druk op de beperkte ruimte. De almaar oprukkende bebouwing klemt nu reeds het Groene Hart in een betonnen ring. Echte stiltegebieden (gebieden waar door mensen geproduceerde geluiden niet worden waargenomen) zijn zelfs buiten de Randstad nagenoeg verdwenen. Menig Nederlander ervaart de volle aanblik van het land als beklemmend. Of Nederland daarmee te vol is om plaats te bieden aan extra immigranten – asielzoekers, gezinsvor-

mers en -herenigers, en economische migranten – wordt niet alleen bepaald door de schaarse fysieke ruimte maar tevens door een mentale opnamecapaciteit, de mate waarin de reeds aanwezige inwoners bereid zijn verder in te schikken. Deze mentale opnamecapaciteit wordt op haar beurt sterk beïnvloed door de vraag of nieuwkomers zich vrij soepel in de samenleving kunnen inpassen. Hoe moeizamer dat inpassingsproces verloopt, des te stringenter dient het toelatingsbeleid te zijn.

Om het integratieproces goed te laten verlopen dienen enerzijds de huidige inwoners te zien dat menig allochtoon zich succesvol en zelfvoorzienend heeft bewezen. Anderzijds mag van nieuwkomers ook worden verwacht dat zij onze taal (leren) beheersen en zich tevens op andere manieren instellen op het daadwerkelijk kunnen leveren van een waardevolle bijdrage aan onze samenleving. De feitelijke problemen die zich nu bij een onevenredig groot segment van de allochtonen voordoen (een buitenproportioneel aandeel in het beroep op sociale uitkeringen en in het plegen van misdrijven) ondergraven het draagvlak onder de gastvrijheid. Nieuwkomers dienen zich in de Nederlandse samenleving te integreren, wat mede inhoudt dat zij de fundamentele waarden van de liberale rechtsstaat moeten onderschrijven. Cultuurrelativisme is ongepast als het gaat om verworvenheden zoals de vrijheid van het individu, de gelijkwaardigheid van man en vrouw en de scheiding van staat en religie. Liberalen hebben reden om trots te zijn op deze waarden, die superieur zijn aan cultuurpatronen waarin het individu zich moet voegen in het collectief, de vrouw ondergeschikt is aan de man en de staat zich in plaats van het algemeen belang te belichamen baseert op subjectieve leerstellingen van religieuze leiders. Wie in Nederland goed wil kunnen functioneren, moet in staat zijn om als individu zelfstandige keuzes te maken. De staat moet het individu bijstaan voor zover collectieve druk van een groep (van bijvoorbeeld etnische of religieuze aard) hem die keuzevrijheid ontnemt;

- Ontzuiling

De geïndividualiseerde burger voegt zich niet langer zonder meer en blijvend in de traditionele collectieve verbanden. Door ontzuiling en globalisering wijkt de macht van het collectieve verband en neemt voor het individu de keuzevrijheid toe inzake hoe en met wie te leven. Dit is

een proces dat liberalen grotendeels alleen maar kunnen toejuichen. Ook de geïndividualiseerde burger sluit zich bij groepen aan, maar ten opzichte van vroeger is de veelzijdigheid toegenomen en is er lang niet altijd sprake van een lidmaatschap voor het leven. In verband met de sterk toegenomen vervoers- en communicatiemogelijkheden krijgt de burger een veel groter aanbod van associaties die hem zouden kunnen interesseren, en hoeft hij zich niet langer te beperken tot wat zich toevallig in zijn nabijheid aandient. Zodoende is groepsvorming meer dan ooit een dynamisch proces van onderop, dat voor een groep tevens kan leiden tot verval of ontbinding. Oude restanten van het zuilensysteem hinderen dit vrije keuzeprocessen wanneer zij trekken vertonen van een gesloten kartel dat bindende besluiten kan nemen die mede op 'buitenstaanders' betrekking hebben of dat van de staat gunstige concurrentievoorwaarden verkrijgt (gedacht kan worden aan de onderhandelingsmacht van de vakbonden respectievelijk de financiering van de publieke omroepen). De tijd is gekomen om korte metten met het corporatisme te maken, niet alleen omdat dit systeem onze economische kracht afzwakt maar vooral omdat het haaks staat op het liberale ideaal waarin het aangaan van onderlinge banden door burgers als een zaak van henzelf wordt beschouwd;

- Ontstatelijking

Ook de staat verliest aan regelend vermogen, zeker ten opzichte van de pretenties die hem waren toegedicht. Deze ontwikkeling speelt tot op zekere hoogte het liberalisme in de kaart. In bepaalde gevallen werd het immers hoog tijd dat de politiek zich ging oplossen in de vrije handelingsfeer van burgers. In andere gevallen kunnen private partijen een staatstaak overnemen zodat de staat kan overschakelen op de bescheidener rol van 'marktmeester', voortaan als scheidsrechter zal optreden in plaats van zelf op de markt te opereren. Maar soms raakt het onvermogen van de staat ook aan onomstreden publieke taken. Waar een werkelijk publieke taak dreigt te worden ondermijnd, behoren liberalen zich ervoor in te spannen dat de staat adequaat is toegerust om deze taak succesvol ten uitvoer te brengen. Het feit dat diverse samenlevingen op aarde meer vervlochten raken, mag niet leiden tot een statenloze wereld. Het zou verkeerd zijn te denken dat ontmanteling van de staat bevorderlijk is voor het liberalisme. Een samenleving van vrije burgers

rust, als gezegd, op een staat die weliswaar klein maar op zijn terrein ook krachtig is.

Die staten hoeven niet noodzakelijkerwijs dezelfde te zijn als die wij nú kennen. Ook het proces van statenvorming en -ontbinding is uiteindelijk nooit voor eens en voor altijd af; zelfs staten kunnen zich niet onttrekken aan de (wereldwijde) maatschappelijke dynamiek. Maar het normale, althans voor de maatschappij gewenste, proces van vrije toe- en uittreding geldt slechts in zeer geringe mate voor staten. Statisch gezag heeft per definitie en noodzakelijkerwijs een dwingend karakter. De toenemende contacten van burgers over staatsgrenzen heen kunnen tot gevolg hebben dat nationale gevoelens, de verbondenheid die individuen met elkaar voelen en die hen tot een gemeenschap maakt, op termijn plaatsmaken voor andere loyaliteiten. Indien en voor zover dat gebeurt ontvalt het draagvlak aan de bestaande staat, of wordt het in elk geval te smal. Het kristalliseren van zo'n nieuwe gemeenschap kan dan een nieuw daaraan gerelateerd statelijk verband noodzakelijk maken. Maar vooralsnog lijkt de globalisering eerder de (huidige) nationale gerichtheid van de burgers te versterken.

In de tegenwoordige situatie komt overdracht van statelijke bevoegdheden naar een ander niveau – de Europese Unie en andere verdragsmatige inperkingen van de nationaal-statische speelruimte – veelal neer op het kunstmatig proberen te scheppen van nieuwe vormen van 'gemeenschap'. Gemeenschapsvorming mag en kan echter niet van bovenaf worden geforceerd. Indachtig het liberale uitgangspunt dat de staat zijn legitimatie ontleent aan de burgers, dienen de kiezers te kunnen aangeven of zij voldoende lotsverbondenheid met de burgers van de nieuwe 'gemeenschap' voelen. Daarom zouden verdragen die het handelend vermogen van de Nederlandse staat wezenlijk inperken of die de Europese Unie van meer reikwijdte – extra bevoegdheden of een groter territorium – voorzien, pas in werking mogen treden nadat de bevolking er per referendum haar goedkeuring aan heeft gehecht. Dit middel kan beperkt blijven tot zulke fundamentele kwesties, die de grondslag van de staat betreffen. Aldus laat het referendum het vertegenwoordigend stelsel onverlet. Voor de 'dagelijkse' controle op de machthebbers in de staat is het aanwijzen door de kiezers van afgevaardigden, die deze taak namens hen uitoefenen, het meest geëigend.

Volksvertegenwoordigers kunnen de machthebbers alleen daadwerkelijk in toom houden en fungeren als vertrouwenspersonen van de burgers, als zij zich niet te dicht tegen de staat en zijn instellingen aanlijen. De laatste jaren is echter niet altijd een gepaste afstand bewaard. Hierdoor gingen burgers politici en partijen zien als onderdelen van de staat in plaats van als hun voorposten richting de staat. Dit was één van de factoren achter het politieke ongenoegen dat in de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 tot uitbarsting kwam. Als kiezers volksvertegenwoordigers beschouwen als een 'politieke kaste' met een eigen agenda, losgezongen van de gewone burgers en hún problemen, is voor politici de tijd gekomen om zich grondig op hun eigen functioneren te bezinnen.

Het verdient natuurlijk geen aanbeveling dat Kamerleden kiezers naar de mond praten. Luisteren naar wat de burgers bezig houdt is niet hetzelfde als gehoorzamen aan allerlei verlangens van de kiezers, laat staan aan die van de meest luidruchtige onder hen. Politieke partijen en fracties in het parlement dienen zelfstandig hun koers uit te zetten, een afweging te maken tussen diverse deelbelangen en -verlangens om vanuit een eigen politieke overtuiging te komen tot de formulering van een algemeen belang. Daarbij moet worden gelaveerd tussen gemakzuchtig populisme en ambtelijke technocratie. Kiezers hebben overigens op den duur ook geen waardering voor politici die hun oren laten hangen naar de heersende – en wisselende – publieke opinie. De ervaring wijst uit dat zij zich meer voelen aangesproken door politici die een kenmerkend eigen geluid laten horen.

Het hebben van een duidelijke identiteit is dus voor een politieke partij een zaak van levensbelang. Het wegvallen of wegvagen van verschillen tussen partijen, ook als zij in coalitieverband met elkaar samenwerken, betekent de dood in de politieke pot. Liberalen dienen hun eigen identiteit te bepalen, door zich grondig te bezinnen op hun beginselen mede in het licht van feitelijke ontwikkelingen als hierboven besproken. Daaruit dient een eigen liberaal gedachtegoed voort te vloeien, dat principieel van karakter is en van werkelijkheidszin getuigt. Het onderscheid met andere stromingen zal mede zijn te vinden in een consequente doorwerking van de beginselen in de

politieke praktijk.

Er zitten twee zijden aan identiteit. Allereerst is er de notie van volkomen overeenstemming, het hebben van eenheid van wezen. De tweede betekenis is het hebben van een eigen karakter en individuele kenmerken. Hier gaat het om wat iemand bijzonder maakt ten opzichte van zijn omgeving: zijn karakter. In een tijd van voortgaande individualisering waarin tegelijkertijd (politieke) onzekerheid heerst, kan het liberalisme kracht uitstralen door beide facetten van identiteit te benadrukken, niet alleen van de politieke stroming maar ook van de persoon. Tevens dient de behoefte aan collectieve identiteit in de liberale grondslagen tot haar recht te komen.

In de notie van de *persoonlijke identiteit* van het individu ligt voor de liberaal de ware grondslag van zijn overtuiging. Naast het belang van de identiteit in de eerste bovenbeschreven zin – zelfbewustzijn – mag de identiteit van het individu ten opzichte van en in samenspraak met het hem omringende niet ondergesneeuwd raken. Ook de omgeving maakt en raakt de persoonlijke identiteit. Een sterke individuele identiteit is niet gespeend van alle omgevingskenmerken. Het karakter komt mede tot stand vanuit de verhouding tot anderen en de omgeving. Op het vertrouwen dat het individu in beginsel in staat is om zijn eigen leven vorm te geven, is het streven naar een zo ruim mogelijke individuele vrijheid gebaseerd. Individuele vrijheid draagt bij aan de vorming van persoonlijke identiteit. Zij volstaat echter niet. Ook de ontplooiing van de burger overeenkomstig zijn capaciteiten en interessevelden dient bevorderd te worden. Een sterke identiteit in beide betekenissen draagt vervolgens bij aan de positionering van het individu in de gemeenschap. Ideaal is voor de liberaal een sterke, karaktervolle persoonlijkheid die zichzelf en de samenleving met zijn persoonlijke enthousiasme aanjaagt en zijn verantwoordelijkheden weet te dragen.

De positionering van het individu ten opzichte van zijn omgeving in de tweede vorm van identiteit geeft al de rol van het collectief voor het individu aan. De persoonlijkheid en individualiteit zijn geen atomismen. Op een intrinsiek niveau dient het liberalisme aandacht te schenken aan het belang van de gemeenschap en andere omgevingsfactoren. De *collectieve identiteit* van de gemeenschap waarop het statelijk verband rust is van wezenlijk belang. Er dient sprake te zijn van lotsverbondenheid, opdat burgers voor elkaar

en in het algemeen belang zekere offers willen brengen. Ook dienen de fundamentele waarden van de liberale rechtsstaat gemeengoed te zijn; zij behoren de burgers van trots te vervullen. Wie in onze vrije samenleving wil kunnen functioneren, moet die waarden onderschrijven.

Naast de collectieve identiteit van de natie is er de naaste omgeving en haar directe invloed op de persoon. De mens is een sociaal wezen, dat voor de bevrediging van zijn verlangens en belangen aansluiting bij anderen zoekt. Ook op dit niveau is het concept van de collectieve identiteit verenigbaar met het liberalisme zolang het individu gegronde keuzes uit verschillende groepen kan maken. Hij zal dan kiezen voor aansluiting bij diegenen wier waarden en/of doelstellingen hij deelt, en zolang hij deze deelt. Juist ook met het oog op dit sociale aspect is het van belang dat een burger een persoonlijkheid is, iemand die weet wat hij wel en niet wil.

Hedendaagse liberalen mogen in hun streven het individu te bevrijden uit vaste collectieve en hiërarchische verbanden, net zo min doorschieten als de politici die eind negentiende en in de twintigste eeuw in de andere richting de sociale inbedding te diep verankerden. Individualisme dat draait om de ontwikkeling van de persoonlijke identiteit is toe te juichen. Het ondermijnen van vrijwillige vereniging en van de liberale collectieve identiteit doet geen recht aan individualiteit en identiteit in al hun facetten. Liberalen dienen de sociale inbedding van burgers – op voorwaarde dat die inbedding berust op een vrije keuze van het individu zelf – op waarde te schatten.

Het scheppen van ruimte voor de persoonlijke identiteit en voor de vrijwillig gekozen collectieve identiteit, met inachtneming van zulke essentiële voorwaarden voor een vrije samenleving als veiligheid en een gedeeld waardepatroon, is een opgave waaraan liberalen met bezieling moeten en kunnen werken. Het liberalisme kan een nieuwe identiteit ontlenen aan het uitdragen en verwezenlijken van dit ideaal en daarmee niet alleen bezielend maar ook bezielend zijn. Daarom: liberaal elan ingezet tegen de verschraling van ideologie en debat!

Drs. P.G.C. van Schie is directeur van de Teldersstichting en lid van de kernredactie van Liberaal Reveil. Hij schreef dit essay op verzoek van het Hoofdbestuur van de VVD.

CONSERVATIEVE VEREN GEVEN LIBERALISME EIGEN KLEUR

HANS VAN DE BREEVAART

De VVD zou niet moeten proberen kiezers op links aan te trekken, want volgens de auteur is die poging onder leiding van Dijkstal jammerlijk mislukt. De partij zou juist een conservatief-liberale koers moeten varen, iets wat vaak wordt geassocieerd met marktfundamentalisme en weerzin tegen elke verandering. Ten onrechte: volgens de auteur zijn eigen verantwoordelijkheid van de burgers en een beperkte maar daadkrachtige overheid aansprekende elementen uit het conservatisme die het liberalisme een eigen kleur geven.

INLEIDING

Sociaal-democraten onder leiding van Wim Kok dachten in jaren negentig volwassen genoeg te zijn om hun ideologische veren af te schudden. In dezelfde periode werd onder liberalen iets dergelijks bepleit. Al snel echter werden, in navolging van Frits Bolkestein, enkele tegenstemmen gehoord. Met name Andreas Kinning en Paul Cliteur traden daarbij eind jaren negentig sterk op de voorgrond. Naar hun mening werd met het afschudden van ideologische veren ook de morele erfenis van onze Nederlandse cultuur, geworteld in christendom dan wel humanisme, verkwanseld. Maatschappelijke problemen werden daardoor niet meer onderkend en men had geen antwoord op de groeiende invloed van vreemde cultuurelementen. Bezinning op de morele grondslagen van de Nederlandse samenleving was geboden. Dat men voor conservatief zou worden versleten, werd voor lief genomen. Sterker nog, men ging zich met enige trots ook zelf als zodanig afficheren. Enkele leerlingen van voornoemde critici verenigden zich in de Burke Stichting.

Tegenover het pragmatisme dat de paarse kabinetten kenmerkte, waren conservatieve liberalen van mening dat

de ideologie uitstekende diensten zou kunnen bewijzen in de strijd tegen moreel relativisme en multiculturalisme – volgens hen twee zijden van één en dezelfde valse munt.

Dat pleidooi lijkt te zijn aangeslagen en in verschillende kringen een gevoelige snaar te hebben geraakt. Bij Ries Rowaan blijken dat echter de verkeerde te zijn geweest. Hij ziet zich in het vorige nummer van *Liberaal Reveil* namelijk genoodzaakt de liberalen op te roepen hun conservatieve veren af te schudden. Het wordt volgens hem tijd dat de VVD definitief bezit neemt van het politieke midden. En hij denkt daarvoor zowel electorale als ideologische argumenten te hebben.

In het hiernavolgende wil ik proberen aan te tonen dat Rowaans electorale argumenten zwak zijn, en zijn ideologische argumenten worden beheerst door misverstanden omtrent de doelstellingen van het conservatisme in Nederland. Vervolgens zal ik nader ingaan op de richting waarin liberale vleugel binnen de Burke Stichting denkt. Ten slotte zal ik betogen dat de VVD geen anticonservatieve middenpartij dient te worden, maar zich veel eerder rechts en conservatief zal moeten profileren.

CONSERVATIEVE VEREN AFSCHUDDEN?

Dat de VVD electoraal te winnen heeft bij een middenpositie, baseert Rowaan op de volgende vooronderstellingen. De LPF is een blijvertje. Het CDA heeft als sterk vergrijzende partij geen belang meer voor het centrum en zal zich in toenemende mate rechts gaan profileren. PvdA-stemmers zullen er bovendien niet voor terugschrikken om radicaal te breken met hun linkse verleden en zich te bekeren tot het liberalisme. En mede dankzij de verkiezingswinsten die waren behaald in de tijd dat de VVD nog een paarse partij was, weet Rowaan het zeker:

ergens tussen links en rechts zullen we ons de toekomst van de liberalen moeten voorstellen.

Goed zakelijk gedacht, ware het niet dat onze liberale koopman zich wel heel erg gemakkelijk rijk rekent. Rowaan gaat bij zijn winstberekeningen namelijk van volstrekt verkeerde vooronderstellingen uit. Laten we het rijtje nog eens afgaan. De LPF is, ondanks ogenschijnlijke rust, hoogstwaarschijnlijk toch geen blijvertje. De als een veenbrand steeds weer opnieuw opblaiende onrust in de partij en het uitblijven van aansprekende resultaten op het politieke vlak zullen de partij uiteindelijk toch fataal worden.¹ Er blijft dus ruimte op rechts. En het is niet waarschijnlijk dat die door het CDA zal worden benut. Dat Wouter Bos volgens opiniepeilers op winst staat, heeft zeker niet alleen te maken met het zwakke imago van Balkenende. Veel CDA-kiezers herkennen zich niet de rechtse koers die het huidige kabinet vaart.

Veel meer dan de VVD moet het CDA in staat geacht worden de concurrentie met de PvdA aan te gaan. Verlies van de VVD tijdens de verkiezingen van 2002 zette zich niet om in winst voor de PvdA. De laatste partij haalde onder Kok slechts winst ten koste van het CDA. Hetzelfde gold voor de VVD onder Bolkestein. En Dijkstal leek die winst vast te houden, zonder dat dit tot verlies van de PvdA leidde. Zolang het CDA haar partijtje behoorlijk blijft meespelen, valt er voor de VVD op links geen eer te behalen.

IDEOLOGISCHE HERORIËNTATIE?

Maar Rowaan is niet alleen maar zakelijk. Volgens hem is een middenkoers ook in overeenstemming met de liberale ideologie. Waarschijnlijk doelt hij daarbij op het zogenaamde ontplooiingsliberalisme. Dat zou dan betekenen dat onze koopman op zoek is naar een verkooppraatje dat het midden houdt tussen de idealen van vrijheid en gelijkheid. Zelfs Wouter Bos durft tegenwoordig niet meer met een dergelijk alternatief te komen. Een betoog als dat van Rowaan zou misschien gehoor vinden binnen de PvdA; als tegengestem binnen de VVD klinkt ze vals.

Recent onderzoek door de politicologen Pellikaan, Pennings en Keman toont aan dat de VVD traditioneel zeker niet in het midden van het politieke spectrum moet worden gesitueerd. Er is vooral gekeken naar de inhoud van partijprogramma's. Daarbij werd de analyse bepaald

door twee dimensies.² De ene dimensie omvat de politieke tegenstelling tussen links en rechts. Van belang daarbij zijn de relaties tussen staat en samenleving. Terwijl links een grote nadruk legt op de politieke verantwoordelijkheid voor herverdeling van economische middelen en een paternalistische houding aanneemt tegenover de samenleving, hecht rechts meer belang aan een overheid die uitgaat van ieders gelijkheid voor de wet en voor het overige zoveel mogelijk ruimte laat aan vrije markt en maatschappelijk initiatief. Daarnaast is er een culturele dimensie die bepaald wordt door de tegenstelling tussen progressieven en conservatieven. Terwijl de eersten veel waarde hechten aan diversiteit binnen de multiculturele samenleving en streven naar individuele ontplooiing, zijn laatstgenoemden vooral gecharmeerd van de burgerlijke levensopvatting zoals die dominant werd in de loop van de negentiende eeuw. Terwijl progressieven respect eisen voor ieders individuele gevoelens en gedragingen, beperken conservatieven zich tot tolerantie van uitingen voorzover ze niet schadelijk of onnodig kwetsend zijn voor andere groepen in de samenleving.

TEGENSTELLINGEN BINNEN DE VVD

Ondanks het feit dat de VVD zeker niet zonder meer tot het midden kan worden gerekend, won eind vorige eeuw onder leiding van Ed Nijpels het ontplooiingsliberalisme aan invloed. Bolkesteins pleidooien voor een cultureel conservatisme³ kregen in diezelfde periode nauwelijks aandacht binnen de partij, terwijl de mede door hem ondernomen speurtocht naar de liberale grondslagen⁴ heftig werd bekritiseerd.⁵ Als één van de weinigen binnen de partij keerde de voormalige VVD-leider zich tegen de geest van zowel multiculturalisme als moreel relativisme die kenmerkend waren voor het ontplooiingsjargon van die dagen. Door groeiende gevoelens van onveiligheid en verlies aan gemeenschappelijke normen en waarden, maakte hij zich daarmee onder grote groepen kiezers populair. Maar correct en conformistisch als de meeste politici en intellectuelen van die dagen waren, leken zijn waarschuwingen aan dovemansoren gericht. Onder Hans Dijkstal dacht men ook door middel van stijgende collectieve uitgaven en moreel relativisme de grootste partij van het land te worden. Tot Fortuyn met zijn conservatieve gedachtegoed – aandacht voor het belang van normen

en waarden, nationale identiteit en strenge ordehandhaving – zoveel aanhang verwierf dat hij een directe bedreiging ging vormen voor de gevestigde partijen, de VVD inclusief.

Achteraf gezien is het linkse avontuur waaraan liberalen zich voor enige tijd hebben bezondigd, verre van succesvol geweest. Na door zowel CDA als LPF rechts te zijn ingehaald, verloor de VVD bij de eerste verkiezingen na acht jaar paars meer dan tien zetels. Sindsdien lijkt het tij definitief te zijn gekeerd. Op collectieve uitgaven zal de komende tijd flink worden bezuinigd. Ook waren er aanwijzingen dat men een discussie wilde over normen en waarden.⁶ Dit alles zou gezien kunnen worden als een koerswijziging ten opzichte van voorgaande jaren.

HERLEVING VAN HET RECHTS-CONSERVATISME?

Echter, de ruk die de VVD na Fortuyn richting het rechts-conservatisme maakte, overtuigt allerminst. Te veel werd de indruk gewekt onder druk van de publieke opinie van koers te zijn veranderd. Na de moord op Fortuyn dachten liberalen zich rijk te kunnen rekenen door afstand te nemen van de paarse politiek. Maar gezien het feit dat een deel van de critici zelf onder Kok gediend had, was deze koerswijziging niet erg geloofwaardig. Een massale terugkeer van kiezers die nog op Bolkestein hadden gestemd, bleef dan ook uit.

Het is dus niet alleen een rechts-conservatieve koers die de VVD weer een eigen plaats kan geven binnen het politieke spectrum. Daarvoor is voor alles een overtuigend verhaal nodig. Als Fortuyn iets heeft duidelijk gemaakt is het dit: de tijd van de ideologieën is zeker niet voorbij. De tegenstelling tussen links en rechts bleek nog altijd springlevend. Nu, lang nadat de zogenaamde grote verhalen op de mestvaalt van de geschiedenis waren gedumpt en de ideologische veren waren afgeschud, klinkt hier en daar weer de roep om visie en ideeën. Alleen boekhouden en bezuinigen is niet genoeg. Naar aanleiding van de laatste kabinetsvoorstellen klinkt dan ook de roep om een verhaal.⁷ Ondanks het feit dat bindingen aan klasse en levensbeschouwelijke achtergrond minder hecht zijn, zijn (veel) kiezers nog altijd op zoek naar een houvast dat verder reikt dan de issues van het moment en de toevallige persoon van de lijsttrekker.

De eerder genoemde Pellikaan, Pennings en Keman spreken dan ook nu al van een herleving van de oude confrontatie tussen ideologieën.⁸

Het is juist tegen die achtergrond dat een hernieuwde oriëntatie op het rechts-conservatieve gedachtegoed van de liberale traditie van belang is. Anders dan Rowaan zie ik geen enkele reden om met PvdA en CDA te gaan concurreren om een middenpositie. De VVD hoeft haar conservatieve veren niet af te schudden; integendeel, ze kunnen haar weer opnieuw kleur geven en van een helder en herkenbaar profiel voorzien.

Mensen als Rowaan hebben echter de neiging zich af te zetten tegen het conservatisme. Al snel wordt deze ideologie geassocieerd met de inmiddels welbekende Edmund Burke Stichting. Zoals eerder opgemerkt is deze stichting opgericht door leerlingen van Kinneking en Cliteur. Steun vindt ze met name onder leden van zowel VVD als CDA. De stichting streeft niet naar de oprichting van een nieuwe, conservatieve, partij. Het gaat haar vooral om het stimuleren van gedachtevorming en debat in politiek en samenleving.

Er lijken echter nogal wat misverstanden rond het conservatisme in Nederland, en de Burke Stichting in het bijzonder, te bestaan. Ik beperk me hier tot de kritiek van Rowaan. Hij beschuldigt het conservatisme van marktfundamentalisme en een te geringe aandacht voor het publieke domein. Daarnaast kenmerkt het zich volgens hem door een pessimistische levenshouding en de geneigdheid zich tegen alle vormen van verandering te keren. Op beide beschuldigingen wil ik graag ingaan. Daarbij zal een scherp onderscheid worden gemaakt tussen rechts en conservatief. Beide zijn voor met name klassiek-liberalen nauw met elkaar verbonden, maar betekenen zeker niet hetzelfde.

WAT IS RECHTS?

Het is zeker zo dat de liberale opinieleiders van de Burke Stichting aanmerkelijk meer vertrouwen hebben in de markt dan hun linkse broeders. Aangezien het hierbij gaat om de verhouding tussen overheid en samenleving, zou ik hen volgens de definitie van Pellikaan, Pennings en Keman eerder rechts willen noemen dan conservatief.

Anders dan Rowaan beweert, geldt zelfs voor de liberalen binnen de Burke Stichting de markt niet als oplos-

sing voor alle problemen. In hun vorig jaar verschenen manifest stelden Edwin van de Haar (bestuurslid van de Burke Stichting) en Joshua Livestro (oud-directeur) nadrukkelijk dat het een taak van de overheid is om in te grijpen wanneer de markt blijkt te falen.⁹ Niettemin kennen zij aan markt en maatschappelijke onderneming het primaat toe bij de productie van goederen en diensten.¹⁰ Vandaar ook dat gepleit wordt voor een radicale hervorming van de verzorgingsstaat. 'De burger is de afgelopen dertig jaar gewend geraakt aan de bemoeienis en de zorg van de overheid. Burgers hebben zelfstandigheid ingeruild voor gemakzuchtige staatsafhankelijkheid. Verantwoordelijkheid komt zo te liggen bij een anonieme bureaucratie, in plaats van bij het individu zelf (...) Uitgangspunt is wat ons betreft dat de overheid nu te groot is in termen van reikwijdte en bemoeizucht. Dat is vanuit VVD-oogpunt niet alleen een belangrijke principiële observatie, het is vooral een ervaringsfeit uit het leven van alledag.'¹¹ Dit heeft geleid tot een verzorgingstaat die door overregulering en (deels daarmee gepaard gaande) financiële lasten uit z'n krachten is gegroeid. Dat laatste is nog eens ondubbelzinnig aangetoond door Hans Hoogervorst in een bundel die mede werd uitgegeven door de Burke Stichting.¹² Tegen die achtergrond stellen Van de Haar en Livestro: 'Naast de scheefgroei in de sociale zekerheid en de volksgezondheid moet ook de regelzucht van de overheid (..) worden aangepakt. Een trendbreuk is noodzakelijk, teneinde burgers werkelijke vrijheid te geven en verantwoordelijkheid op de juiste plek te leggen.'¹³

Het mag duidelijk zijn dat rechts het publieke domein niet aan zijn lot wenst over te laten. Meer dan voorheen acht het het echter de taak van verantwoordelijke burgers om voor de goede inrichting daarvan zorg te dragen. En dat niet uit gemakzucht, maar omdat het ervan overtuigd is dat markt en maatschappelijke ondernemingen veel beter in staat zijn om aan de bestaande vraag te voldoen. De staat dient slechts als waarborg voor elementaire zaken als zorg, zekerheid, onderwijsvoorzieningen en een goed wegennet – kortom: al die noodzakelijke diensten waarin de maatschappij zelf om één of andere reden (tijdelijk) niet voorziet. De primaire aandacht van de overheid dient echter gericht te zijn op een strenge handhaving van orde en veiligheid. En Rowaan heeft gelijk wanneer hij stelt dat rechts opteert voor constitutiona-

lisme en de *rule of law*. Meer dan links geneigd is te doen, vertrouwt men daarbij op een evenwicht van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht.¹⁴

WAT IS CONSERVATISME?

Iedere klassiek-liberaal zal zich in de zojuist aangehaalde rechtse opvattingen kunnen vinden. De vraag is nu wat het conservatisme van de Burke Stichting daar nog aan toevoegt. Volgens de eerder aangehaalde terminologie van Pellikaan, Pennings en Keman, hebben rechtse opvattingen betrekking op de verhouding tussen staat en samenleving. Het conservatisme daarentegen richt zich op de morele aspecten van samenleving en individu. Er wordt daarbij van uitgegaan dat een minimum aan gedeelde normen van levensbelang is voor een vrije, fatsoenlijke en goed functionerende maatschappij. Zonder die normen en de neiging zich daarnaar te gedragen is er geen basis voor vertrouwen tussen burgers onderling.¹⁵ Die nadruk op een gedeelde moraal is ook weer kenmerkend voor het klassiek-liberalisme.

Klassiek-liberalen en liberale conservatieven onderscheiden zich van christen-democraten en staatkundig gereformeerden doordat volgens hen normen niet door God geopenbaard of eeuwig geldend zijn; voor hen is het veeleer een historisch gegroeid gedragspatroon dat zijn waarde in de praktijk heeft bewezen en om die reden algemeen geldig is verklaard. Basisnormen zijn daarbij het verbod onnodig aanstoot te geven of anderen schade toe te brengen. Onderliggende waarden zijn vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en zelfbeheersing. Het individu is volgens conservatieven van nature niet geneigd volgens deze waarden te leven. Maar hij kan wel inzien dat het in zijn belang is rekening te houden met anderen bij het nastreven van eigen doeleinden. Zoals de peetvader van het huidige conservatisme in Nederland, Edmund Burke, het stelde: *the individual is foolish, the species is wise*.¹⁶

Het klassiek-liberalisme dient volgens conservatieven echter te worden geactualiseerd. En dat is nu juist één van de dingen waar de Burke Stichting zich mee bezighoudt. Naast de gelijkheidsideologie van de Verlichting richt ze zich daarbij specifiek tegen het zogenaamde ont-plooiingsliberalisme zoals dat geworteld is in de Revolutie van de jaren zestig.¹⁷ Tot dan toe dominante burgerlijke waarden werden in die periode door een opstandige

generatie in diskrediet gebracht. Een moreel oordeel over andere dan burgerlijke levensvormen werd door de politiek correcte goegemeente niet getolereerd. De conservatief wil zich daarentegen het recht blijven voorbehouden bepaalde levenswijzen te veroordelen. Te veel ruimte werd er volgens hem gegeven aan individuele gevoelsuitingen. Voor hem was streven naar zelfbeheersing het ideaal. Te veel ruimte werd er gegeven aan vrijblijvend gedrag waarvoor men zich niet wilde verantwoordelijk maken, veelal met een beroep op privacy. De conservatief bepleit daartegenover een gevoel van verantwoordelijkheid en sociale controle. Zonder zelfbeheersing en een gevoel van verantwoordelijkheid gaan vrijheidsclaims van bepaalde groepen niet zelden ten koste van de vrijheid die hardwerkende en vreedzame burgers trachten zich te verwerven. Daarmee wordt tegelijkertijd de basis onder zoiets waardevols als verdraagzaamheid uitgehouden. In het algemeen houden conservatieven daarvoor het verzorgingsregime en de invloed van intolerante, niet-burgerlijke, cultuurelementen verantwoordelijk.¹⁸

Hoewel historisch contingent zijn de burgerlijke normen voor iedere conservatief heilig. Elk gedrag dat daarvan bewust afwijkt acht hij moreel aanvechtbaar. Dat geldt voor zaken als pornografie en prostitutie net zo goed als voor alcohol- en drugsverslaving. Anders dan sommige christen-democraten en staatkundig gereformeerden rekenen liberalen het niet tot de taken van de overheid om genoemde praktijken zonder meer strafbaar te stellen. Conservatief-liberalen willen burgers allereerst aanspreken op hun eigen verantwoordelijkheid. En in plaats van te investeren in het gezondheids- en welzijnscircuit, waarin mensen slechts bevestigd worden in hun rol van maatschappelijk geaccepteerde deviant, dient de overheid zich te richten op het bestraffen van aanstootgevend en voor de omgeving schadelijk gedrag. Daarmee zijn we ook weer terug bij rechts.

RECHTS-CONSERVATIEF VOORUITGANGSOPTIMISME

Is iedere conservatief zonder meer altijd een pessimist? Ik geloof stellig van niet. Is hij een optimist? In zekere zin, ja. De conservatief gelooft niet in de maakbare samenleving. Hij gelooft niet dat het kwaad in de mens kan worden overwonnen door een verandering van structuren.

Wel kan door middel van maatschappelijke ordening en daarmee samenhangende burgerlijke waarden het kwaad enigermate beteugeld worden. Sterker, mits genormeerd, kan het nastreven van eigen belangen ook maatschappelijk zinvol worden aangewend. In navolging van Max Weber gaat de conservatief ervan uit dat economische en technologische vooruitgang alsook sociale ontwikkeling mede mogelijk werden door de inzet van mensen die een strenge moraal als richtsnoer voor hun eigen leven accepteerden.

Wanneer de mensen in het land overtuigd zouden zijn van het belang van burgerlijke waarden en negatieve rol die een bemoeizuchtige overheid daarbij veelal speelt, pas dan heeft de huidige politiek van bezuinigingen en het teruggeven van verantwoordelijkheden aan de burgers zelf volgens conservatieven kans van slagen. Het zal ook visie, overtuigingskracht en geduld van politici en maatschappelijke instellingen vergen om het oude normbesef van voor de verzorgingsstaat weer terug te krijgen. Maar de huidige lijn stemt hoopvol en er is ook voor conservatieven reden om met Gerrit Zalm en Jozias van Aartsen enig vertrouwen te hebben in de toekomst.

Terecht werden tijdens de laatste algemene beschouwingen de woorden van Thorbecke aangehaald: 'Doch wij kunnen, treffen wij het regte tijdstip, hervormers zijn, niet omdat wij het willen zijn, maar omdat hervorming noodzakelijk is ...; ons doen kan dan den weg voor nieuwe krachten banen, misschien ons volk tot een hooger trap van ontwikkeling voeren ...' Het is daarbij niet onmogelijk 'dat de nieuwe orde van zaken langzaam, niet zonder strijd, maar wellicht zonder oorlog, door haar eigen overwigt zegeprele.'¹⁹

Drs. Hans van de Breevaart is lid van de VVD. Hij is mede-auteur van het onlangs verschenen manifest Naar een liberaal-conservatieve politiek. Gemeenschappen van vrije burgers als alternatief voor big governance.

NOTEN

- 1 Zie ook Joost Niemöller, 'De zelfmoord van de LPF', *HP/De Tijd*, 29 augustus 2003.
- 2 Paul Pennings en Hans Keman, 'Links en rechts in de Nederlandse politiek,' *Jaarboek Documentatiecentrum*

- Nederlandse Politieke Partijen 1993 (1994), pp. 118-144; idem, 'The Dutch Parliamentary Elections in 2002 and 2003: the Rise and Decline of the Fortuyn Movement', *Acta Politica* 38/1 (2003), pp. 51-68; Huib Pellikaan et al., 'The Road from a Depoliticized to a Centrifugal Democracy', *Acta Politica* 38/1 (2003), pp. 23-49.
- 3 Frits Bolkestein, 'Dynamiek en stabiliteit', in: ibidem, *Boren in hard hout* (Amsterdam 1998), pp. 49-50; ibidem, 'Burgerschap en democratie', in: Frits Bolkestein, Ernst Hirsch Ballin en Thijs Wöltgens, *Poldergeest* (Amsterdam 1998), pp. 42-43.
 - 4 A.A.M. Kinning red., *Liberalisme. Een speurtocht naar de filosofische grondslagen* (Den Haag 1988).
 - 5 H. Charmant en P.B. Lehning, 'De kaalslag van het liberalisme', *Beleid en Maatschappij*, nr. 5 (1988), pp. 248-260; ibidem, *Afscheid van de Verlichting. Liberalen in verarring over eigen gedachtegoed* (Rotterdam 1989).
 - 6 Zie Peter van Zunderd e.a., *Respect en burgerzin. Waarden en normen in liberaal perspectief* (Den Haag 2002).
 - 7 Zie bijvoorbeeld Syp Wynia, 'Bezuinigingen zonder visie. Balkenende en Zalm onttakelen de verzorgingsstaat. Maar het doel dat zij voor ogen hebben, maken zij niet duidelijk', *Elsevier*, 13 september 2003; Gerry van der List, 'Hoopvol begin. Kabinet voert nuttige maatregelen door, maar moet het beleid overtuigender rechtvaardigen', *Elsevier*, 27 september 2003; en Dirk-Jan van Baar, 'Opvoeder Balkenende. De keuze voor een afgeslankte verzorgingsstaat is respectabel, maar moet wel goed worden toegelicht', *HP/De Tijd*, 26 september 2003.
 - 8 Pellikaan, *The Road*, Pennings and Keman, *Dutch Parliamentary Elections*.
 - 9 Edwin van de Haar en Joshua Livestro, *Helder liberaal, duidelijk rechts. Voorstellen voor een inhoudelijke heroriëntatie van de VVD* (Den Haag 2002), p. 8.
 - 10 Zie voor de term maatschappelijk ondernemen P. Adriaansens, P. Frissen en W. van den Donk, *Maatschappelijk ondernemerschap in bestuurskundig perspectief. Twee essays over de verhouding corporaties-overheid* (Hilversum 2000).
 - 11 Van de Haar en Livestro, *Helder liberaal, duidelijk rechts*, p. 8.
 - 12 Hans Hoogervorst, 'Welfare Reform: The Netherlands', in: Benny Carlson et al., *Europe's Welfare Burden: The Case for Reform* (Londen en Den Haag 2002), pp. 24-39.
 - 13 Van de Haar en Livestro, *Helder liberaal, duidelijk rechts*, p. 15.
 - 14 Bart Jan Spruyt, *Lof van het conservatisme* (Amsterdam 2003), pp. 12-13.
 - 15 Zie de volgende artikelen van Bolkestein opgenomen in *Boren in hard hout*: 'Dynamiek en stabiliteit', 'Maatschappelijke verantwoordelijkheid', en 'Het liberalisme en de deugden'; tevens Van de Haar en Livestro, *Helder liberaal, duidelijk rechts*, pp. 26-27.
 - 16 P.B. Cliteur, 'Liberalisme en conservatisme. Poging tot een begripsbepaling', in: K. Groenveld en G.A. van der List red., *Liberalisme en conservatisme* (Den Haag 1990), p. 15, 17.
 - 17 Zie de beide Burke-lezingen: Roger Scruton, *De betekenis van het conservatisme* (Soesterberg 2001) en Herman de Dijn, *Erkenning, gelijkheid en verschil* (Soesterberg 2003); vergelijk ook Frits Bolkestein, *Verzweigt de massacultuur de liberale democratie?* (Den Haag 2002).
 - 18 De conservatieven van de Burke Stichting zijn om die reden nogal gecharmeerd van Pim Fortuyns *De verweesde samenleving* (Rotterdam 2002); zie Spruyt, *Lof van het conservatisme*, p. 10.
 - 19 Thorbecke, Narede (1869); *Brieven van Thorbecke, 1830-1832* ed. G. Groen van Prinsterer (Amsterdam 1873), pp. 4-5.

CANCÚN: EEN UITKOMST MET ALLEEN MAAR VERLIEZERS

HANS LABOHM

De mislukking van de onderhandelingen in Cancún over de verdere liberalisering van de wereldhandel werd door de antiglobalisten begroet als een overwinning voor de ontwikkelingslanden. Deze houding is volgens de auteur volkomen misplaatst, daar het voortdurende protectionisme van bijvoorbeeld de Europese Unie op het gebied van de landbouw een funeste uitwerking heeft op het ontwikkelingsniveau van landen in de Derde Wereld. Velen blijken evenwel ontvankelijk voor de retoriek van de antiglobalisten en dus is er voorlopig weinig reden tot optimisme over de toekomst van de wereldhandel.

*'Vet du icke, min son, med hur litet förstånd världen styrs?'
(‘Weet je dan niet, mijn zoon, met hoe weinig verstand de wereld wordt bestuurd?’)*

Axel Oxenstierna

(Rijkskanselier van Zweden, 1583-1654)

Handel is een van de belangrijkste aanjagers van de groei van de welvaart. Mede door de handel heeft onze levensstandaard een hoogte bereikt die zonder weerga is in de menselijke geschiedenis. In het tijdperk van de globalisering vindt een groeiend deel van de handel over de grenzen plaats. Zonder internationale handel zouden complexe producten als auto's, vliegtuigen of wasmachines niet hebben bestaan. Maar zelfs de eenvoudigste producten, zoals een potlood, zijn samengesteld uit grond- en hulpstoffen die van heinde en verre komen. Het hoeft daarom geen verbazing te wekken dat economen, zoals Adam Smith, David Ricardo en Frédéric Bastiat, reeds vanaf het begin van het ontstaan van de economie als zelfstandige wetenschap, de loftrumpet over internatio-

nale vrijhandel hebben gestoken.

Aan het eind van de jaren tachtig van de vorige eeuw, geloofden velen dat de ineenstorting van het communisme met zijn commando-economie, de uiteindelijke overwinning zou inluiden van de markteconomie. Er heerste een welhaast euforisch optimisme. Men verwachtte een golf van marktliberalisering, zowel binnen als tussen landen. En inderdaad is er in de daarop volgende periode aanzienlijke vooruitgang geboekt, zoals de voltooiing van de Europese interne markt of de afbraak van niet-tarifaire belemmeringen, de succesvolle afronding van de GATT/WTO Uruguay Ronde, de vorderingen binnen NAFTA (North American Free Trade Agreement), de overgang van de voormalige centrale planeconomieën naar een markteconomie, privatisering alom enz. enz.

LIBERALISERINGSVERMOEIDHEID

EN DE 'BATTLE OF SEATTLE'

Aan het einde van de jaren negentig keerde het tij echter en leek er sprake te zijn van een zekere liberaliseringsvermoeidheid. De Ministeriële vergadering van de Wereldhandelsorganisatie (World Trade Organisation: WTO) in Seattle (december 1999), die oorspronkelijk was bedoeld als opstap naar een nieuwe handelsronde, de Millennium Ronde, mislukte door fundamentele tegenstellingen tussen de belangrijkste handelsmachten. In de West-West context manifesteerden deze zich onder meer in het meningsverschil over de agenda. De Europese Unie wilde een brede agenda om uitruil van concessies tussen verschillende beleidsterreinen mogelijk te maken, terwijl de Verenigde Staten de voorkeur gaven aan een beperkte agenda, waardoor sneller resultaat zou kunnen worden geboekt. Bovendien bestond er verschil van

mening tussen beide over de liberalisering van de landbouw, waarin de Amerikanen toen verder wilden gaan dan de Europeanen. In de Noord-Zuid context wensten de ontwikkelde geïndustrialiseerde landen aandacht te schenken aan arbeids- en milieunormen. Maar dat stuitte op verzet van de ontwikkelingslanden die vreesden dat de toepassingen van (hoge) Westerse standaarden hun concurrentievermogen zou aantasten. Zij zien het in feite als een verkapt vorm van Westers protectionisme. In de ontwikkelingsfase waarin zij thans verkeren, is de afwijking van groei ten opzichte van milieu wat anders dan in de rijke landen: zij leggen relatief een groter accent op groei. Ook verzetten de ontwikkelingslanden zich tegen de reeds eerder afgesproken bepalingen over de bescherming van intellectueel eigendom, in het bijzonder wat betreft medicijnen tegen aids, tbc, malaria en andere ernstige ziekten. Zij wensten vermindering of opheffing van die bescherming indien de volksgezondheid in gevaar zou zijn, zodat zij de betrokken medicijnen zelf goedkoper zouden kunnen produceren.

Daarover is overigens onlangs tot grote opluchting van de onderhandelaars overeenstemming bereikt. Maar critici wijzen erop dat het akkoord nauwelijks effect zal hebben omdat het de ontwikkelingslanden aan de benodigde infrastructuur op het gebied van de gezondheidszorg ontbreekt. Weer andere critici somberen over de korte- en langetermijneffecten van een ondermijning van de bescherming van de intellectuele eigendomsrechten. Er zijn reeds verschillende gevallen gesignaleerd van (her)uitvoer van de betrokken geneesmiddelen uit de Derde Wereld naar de rijke landen, hetgeen niet de bedoeling was. Op de langere termijn vreest men dat het onderzoek van de geneesmiddelenindustrie naar nieuwe medicijnen tot prioriteitsverschuivingen zal leiden: ten gunste van de bestrijding van ziektes in de rijke landen en ten nadele van die in de arme landen. De eerste ontwikkelingen in die richting zijn reeds geconstateerd.

De bijeenkomst van Seattle is de geschiedenis ingegaan als de 'Battle of Seattle' vanwege de demonstraties van antiglobalisten – of andersglobalisten, zoals zij zichzelf wenselijk te noemen – die aldaar voor het eerst het wereldtoneel betraden. Maar het is een misvatting te menen dat zij verantwoordelijk zijn geweest voor de mislukking van de conferentie. Dat is te veel eer. Zonder

hun protesten zou de uitkomst precies dezelfde zijn geweest.

Na het echec van Seattle gingen de conferentiedeelnemers weer naar huis om hun wonden te likken. Op 11 september 2001 werd de wereld opgeschrikt door de terroristische aanvallen op het World Trade Center in New York. Velen hadden het gevoel dat de haat van de fundamentalistische islam tegen de Verenigde Staten, en het Westen meer in het algemeen, mede werd gevoed door wrok als gevolg van de grote inkomenskloof tussen rijke en arme landen. Teneinde bij te dragen aan het dichten van die kloof, alsook om politieke steun van de Derde Wereld te verwerven voor de 'War against Terror', werden de pogingen om te streven naar verdere handelsliberalisering op een andere leest geschoeid. Dat wat oorspronkelijk de Millennium Ronde heette, werd tijdens de WTO-conferentie in Doha (november 2001) omgedoopt tot de Ontwikkelingsronde, om aan te geven dat er extra aandacht zou worden gegeven aan de belangen van de ontwikkelingslanden. (Die naamsverandering heeft overigens niet erg geholpen, want de Ronde wordt thans gewoonlijk als de Doha-Ronde aangeduid.) Het resultaat van Doha werd als een glansrijk succes gepresenteerd. Maar dat was toch onterecht. De overeenkomst had alleen maar betrekking op de agenda van een toekomstige liberaliseringsronde; inhoudelijke onderhandelingen zouden later volgen.

REGRESSIE NA DOHA

In de daaropvolgende periode, en in strijd met de verwachtingen die in Doha werden gewekt, hebben de Verenigde Staten en Europa nieuwe maatregelen getroffen om hun landbouw te beschermen. De Amerikaanse landbouwwet die in mei 2002 werd goedgekeurd, stelt voor een periode van tien jaar zo'n extra 180 miljard dollar subsidie in het vooruitzicht, terwijl Frankrijk en Duitsland overeenkwamen om de hervorming van het Europese landbouwbeleid mede met het oog op de uitbreiding van de Europese Unie, uit te stellen tot op zijn vroegst 2006. Protesten van andere EU-landen, zoals Nederland, die voorstander zijn van vermindering van Europese landbouwsubsidies, waren aan dovemansoren gericht.

Dat betekent dat het resultaat van Doha reeds snel

zijn glans verloor. Die indruk werd nog eens bevestigd op een vergadering van handelsministers uit 25 landen die in het najaar van 2002 in Sydney plaatsvond. Hier drongen de ontwikkelingslanden opnieuw aan op liberalisering op het gebied van de landbouw als een *conditio sine qua non* voor een succesvolle Ontwikkelingsronde. Maar de rijke landen gaven geen krimp. Gezamenlijk subsidiëren de Verenigde Staten, de Europese Unie en Japan hun landbouw met ruim 300 miljard dollar per jaar. Dat is meer dan zes maal zo veel als alle hulp die de rijke landen aan de Derde Wereld geven. Zij schermen hun markten af voor importen van landbouwproducten, hetgeen vooral schadelijk is voor vele ontwikkelingslanden omdat deze nu juist een comparatief voordeel hebben op het gebied van de landbouw. Maar de Verenigde Staten, de Europese Unie en Japan blijken niets te voelen voor een substantiële vermindering van hun landbouwprotectie.

BOTSENDE LOGICA'S

In landen waar rechts en links wedijveren om de beslissende stem van de boeren die hen aan een meerderheid kunnen helpen – denk wat de Europese Unie betreft vooral aan Frankrijk – lijkt er sprake te zijn van een botsing van alternatieve logica's, waarbij de economische logica het vaak moet afleggen tegen de politieke logica. Door dit mechanisme houden de politiek machtige deelbelangen, vooral landbouwbelangen, het streven naar *algemene* handelsliberalisering nu reeds decennialang in gijzeling. En op deze manier blijft de staart met de hond kwispelen. Niet alleen wordt het Derdewereldlanden onmogelijk gemaakt om hun landbouwproducten in de rijke landen af te zetten, de overschotten van de rijke landen worden nog eens met exportsubsidies op de markten van de arme landen gedumpt, waardoor de plaatselijke producenten uit de markt worden gedrukt. De Europese Unie geeft jaarlijks 2,5 miljard dollar aan dit soort exportsubsidies uit. De schade die het Westerse landbouwprotectionisme en andere vormen van protectionisme aan de Derde Wereld toebrengt, bedraagt vermoedelijk een veelvoud van de hulp die het Westen aan de arme landen geeft. Wat met de ene hand wordt gegeven, wordt met de andere hand weer teruggepakkt. Dat schiet dus niet erg op. Berekeningen van het Landbouw Economisch Instituut (LEI) en het Tinbergen Instituut laten zien

dat het effect van een werkelijke vrijmaking van de wereldhandel leidt tot een jaarlijkse inkomensimpuls van tussen de 210 en 670 miljard dollar.

CANCÚN: EEN FALIEKANTE MISLUKKING

De ministeriële WTO-conferentie in Cancún (Mexico) die plaatsvond van 10-14 september 2003, was bedoeld om vooruitgang te boeken, zodat de Doha-Ronde op 31 december 2004 zou kunnen worden voltooid. Volgens een studie van de Wereldbank zou een succesvolle afronding van de Doha-Ronde het inkomen van de arme landen met een jaarlijks bedrag van 350 miljard dollar kunnen doen stijgen, waardoor rond 2015 het aantal mensen dat in absolute armoede leeft met zo'n 144 miljoen zou kunnen zijn verminderd. Het heeft niet zo mogen zijn. De conferentie eindigde in een totale mislukking die gepaard ging met bittere verwijten over en weer.

Waarop is Cancún stukgelopen? Het belangrijkste struikelblok vormde de eis van de ontwikkelde landen – vooral de Europese Unie – om de onderhandelingen uit te breiden naar nieuwe gebieden: de zogenoemde 'Singapore issues', genoemd naar de plaats waar zij voor het eerst op de agenda werden gezet. De Europese Unie dringt erop aan dat de ontwikkelingslanden gaan onderhandelen over deze thema's als tegenprestatie voor de liberalisering van de landbouw. De ontwikkelingslanden weigerden echter hiermee akkoord te gaan. Het gaat hier om regels voor investeringen, mededingingsbeleid, overheidsbestedingen en handelsfacilitering (bijvoorbeeld een vlotte douaneafhandeling). Op de eerste drie terreinen wenst de Europese Unie dat buitenlandse ondernemingen dezelfde kansen moeten krijgen als binnenlandse ondernemingen. De ontwikkelingslanden vinden dat dit te ver gaat. Zij willen mogelijkheden behouden om hun eigen bedrijfsleven te bevoordelen. Ook achten zij zich (nog) niet in staat een effectief mededingingsbeleid te ontwerpen en uit te voeren, terwijl verbetering van de douaneafhandeling een investering vergt waarvoor de middelen ontbreken. Daarnaast vrezen zij dat als zij op deze terreinen verplichtingen op zich nemen die zij niet kunnen nakomen, dat zij door de geïndustrialiseerde landen zouden kunnen worden gestraft met handelssancties.

Op de laatste dag van de bijeenkomst in Cancún bood de Europese Commissaris voor Handel, Pascal

Lamy, aan water in de wijn te doen en verklaarde zich bereid om twee van de Singaporethema's, investeringen en mededingingsbeleid, van de agenda af te voeren. Maar de ontwikkelingslanden bleven onvermurwbaar.

Een ander thema waarop Cancún stukliep was de verontwaardiging van de ontwikkelingslanden over de weigering van de Verenigde Staten om de Amerikaanse subsidies op katoen te verlagen dan wel af te schaffen. Deze bedragen zo'n vier miljard dollar per jaar. Dit is niet alleen een last voor de Amerikaanse belastingbetaler, volgens de *Financial Times* zijn zij ook de oorzaak van een halvering van de wereldkatoenprijzen in de periode 1997-2002.

De ontwikkelingslanden gaan overigens niet vrijuit. Zij hebben hoge tariefmuren, in het bijzonder ook op het gebied van de landbouw. Volgens de Wereldbank zou tachtig procent van de 'winst' van landbouwhervorming kunnen worden behaald door een verlaging van landbouwbarrières tussen ontwikkelingslanden onderling.

Cancún liet overigens op institutioneel gebied een opmerkelijke ontwikkeling zien: de opkomst groeperingen van Derdewereldlanden als assertieve onderhandelingspartners. Traditioneel werden multilaterale handelsbesprekingen gedomineerd door de Verenigde Staten, de Europese Unie, Japan en Canada. Zij bepaalden de agenda en oefenden een dominante invloed uit op het verloop van de onderhandelingen. In Cancún manifesteerden zich twee nieuwe groeperingen uit de ontwikkelingslanden: de Groep van 22 onder leiding van India en Brazilië, en een alliantie van 49 armste landen, waaronder vele uit Afrika.

ANTI-/ANDERS-GLOBALISTEN

Evenals dat bij andere belangrijke internationale conferenties het geval was, hebben de anti- of anders-globalisten ook in Cancún weer *acte de présence* gegeven. Zij begroetten het mislukken van Cancún met gejuich. Volgens hen hadden de ontwikkelingslanden een groot succes geboekt door weerstand te bieden aan de eisen van de ontwikkelde landen. Greenpeace verklaarde dat de WTO eindelijk eens moest ophouden handelspolitiek tegen mens en milieu te bedrijven.

Wie verzint toch al die onzin? In tegenstelling tot wat Greenpeace beweert leidt handel tot welvaartswinst en een hogere welvaart leidt tot een beter milieu. Dat doet

de vraag rijzen wat er toch de laatste tijd met de milieubeweging aan de hand is? Traditioneel waren groeperingen als Greenpeace respectabele organisaties die een waardevolle bijdrage hebben geleverd aan de bewustwording van het milieuvraagstuk. Thans lijken zij geheel te zijn geradicaliseerd. Dr. Patrick Moore, een van de grondleggers van Greenpeace, beschreef de verandering als volgt: '[In the past] truth mattered and science was respected for the knowledge it brought to the debate. Now this broad-based vision is challenged by a new philosophy of radical environmentalism. (...) Many environmentalists have taken a sharp turn to the ultra left, ushering in a mood of extremism and intolerance (...) They perpetuate the belief that all human activity is negative whereas the rest of nature is good.' Deze metamorfose heeft de respectabiliteit en geloofwaardigheid van de milieubeweging aangetast. Het zou misschien goed zijn als zij de opmerkingen van een van haar grondleggers eens in de groep gooiden.

Meer in het algemeen kan de vraag worden gesteld wat de anti- of anders-globalisten nu eigenlijk willen. Zoals Joshua Livestro onlangs opmerkte in het *Algemeen Dagblad*, bestaat de agenda van de anti-globalisten traditiegetrouw uit twee onderdelen. Het negatieve deel bestaat uit een (vaak zelfs letterlijke) frontale aanval op de WTO als institutionele belichaming van het mondiale kapitalisme. Het positieve deel behelst het propageren van alternatieve beleidsideeën, doorgaans met een hoog gehalte aan wensdenken. Deze voorstellen worden gerechtvaardigd met een beroep op twee centrale uitgangspunten: men zegt de armen te willen beschermen tegen de rijken en de democratie tegen de vermeende bedreiging van het mondiale kapitalisme.

Maar, zo vervolgt Livestro, het probleem met de anti-globaliseringsbeweging schuilt niet zozeer in deze uitgangspunten. Wie is er immers voor een economisch systeem dat de belangen van de allerarmsten schendt? En wie zou durven pleiten voor een economische orde die het voortbestaan van de democratie bedreigt? Met enige herformulering kan iedereen dergelijke uitgangspunten onderschrijven. Het is daarom des te merkwaardiger dat de demonstranten vanuit deze zeer algemene uitgangspunten zulke radicale conclusies trekken. Waarom bijvoorbeeld zulk agressief verzet tegen de WTO? Dat is

immers precies zo'n transnationale, regelgebonden organisatie waarvoor de demonstranten pleiten. Alle landen zijn in gelijke mate gebonden aan de gemaakte afspraken – de grote handelsnaties net zo zeer als de minst ontwikkelde. Alleen de WTO garandeert de 'eerlijke handel' waarvoor de activisten zeggen zich sterk te maken.

Ook wijst Livestro erop dat er talloze aanwijzingen zijn dat internationale vrijhandel het lot van de allerarmsten verbetert. Zo heeft een studie van Wereldbankmedewerkers David Dollar en Aart Kraay, getiteld 'Groeï is goed voor de armen' aangetoond, dat de economische groei van de afgelopen decennia evenzeer de armste landen als de rijkste landen ten goede is gekomen. Landen die kozen voor handel als weg tot ontwikkeling hebben in die periode grote vooruitgang geboekt. De positieve gevolgen voor de levensstandaard van de allerarmsten zijn aanzienlijk. Levensverwachtingen in de minst ontwikkelde landen zijn bijna verdubbeld in de afgelopen dertig jaar. Scholingsniveaus zijn aanzienlijk gestegen, analfabetisme is sterk teruggedrongen. Er is nog altijd een lange weg te gaan, maar dat vrijhandel tot spectaculaire verbeteringen heeft geleid in de levensomstandigheden van de allerarmsten is duidelijk.

Maar volgens Alexander de Roo, Europarlementariër voor GroenLinks, die enige dagen later in hetzelfde dagblad op Livestro reageerde, deugt een dergelijke aanpak niet. Volgens hem moeten we inzetten op drie H's: handel, hulp en harde afspraken over sociaal-economische en milieuspelregels. Daarnaast wil De Roo ook nog afspraken over scherpere regels voor het financiële management van grote bedrijven, teneinde debacles als die van het Amerikaanse Enron en ons eigen Ahold te voorkomen. Alhoewel het standpunt van De Roo en de zijnen zonder enige twijfel door goede bedoelingen wordt ingegeven, leidt het in de praktijk tot nóg grotere problemen dan waarmee de WTO thans reeds wordt geconfronteerd, zodanig zelfs dat als men de Doha-Ronde per se om zeep wil helpen, men vooral de agenda van de Alexander de Roo dient over te nemen.

Het is daarom des te verontrustender dat de Europese Commissaris voor Handel, Pascal Lamy, ook geluiden in die richting laat horen. Volgens hem dienen we te streven naar 'sustainable trade'. Hierbij zou aandacht dienen te worden besteed aan de onderlinge relaties van handel,

milieu en ontwikkeling. Maar dit zou de complexiteit van de taak van het WTO naar duizelingwekkende hoogten opstuwten. De WTO profiteert thans van de schoonheid van de eenvoud: slechts handelsliberalisering ... plus nog een beperkt aantal aanverwante thema's, die – zoals is gebleken – al voldoende roet in het eten kunnen gooien. De ontwikkelingslanden zijn overigens niet erg gecharmeerd van de milieuretoriek van de Europese Unie. Dat geldt ook voor de directeur-generaal van de WTO, de – welhaast onuitsprekelijke – Supachai Panitchpakdi, die zich tegenstander verklaarde van 'internalisering' van milieubepalingen in handelsovereenkomsten. Deze dienen volgens hem te worden behandeld in de daartoe geëigende organisaties.

De opmerkingen van EU-commissaris Lamy zijn omniëus, want de Europese Unie is – overal ter wereld, behalve natuurlijk in de Europese Unie zelf – berucht om haar gebruik (dan wel misbruik) van veiligheids- en milieuargumenten om ongewenste concurrentie buiten de deur te houden.

GEEN EINDE AAN DE NARIGHEID

Zal de Doha-handelsronde, ondanks de mislukking van Cancún, toch met succes kunnen worden afgerond? Er werd weliswaar afgesproken dat de besprekingen in Genève zullen worden voortgezet, maar dat zegt weinig. Er wordt voortdurend in Genève gesproken. Men zou ook kunnen redeneren dat handelsronden altijd langer duren dan is voorzien. De voorganger van de Doha-ronde, de Uruguay-Ronde, heeft zich ook acht jaar voortgesleept. 'Whatever happened at this meeting, the pieces will be picked up again,' zei Celso Amorim, minister van Buitenlandse Zaken van Brazilië en leider van de recent gevormde Groep van 22. Maar zal de WTO er werkelijk in slagen de scherven bij elkaar te veggen?

Hier is toch wel enige scepsis op zijn plaats. Zoals *The Economist* terecht opmerkt, is de situatie dit keer toch geheel anders. Het echec van Cancún heeft de WTO als organisatie een ernstige klap toegebracht. Belangrijker is dat het algemene economisch klimaat in de wereld zich tegen vrijhandel lijkt te keren. De waardestijging van de euro heeft een negatief effect op het Europese concurrentievermogen, hetgeen het enthousiasme voor vrijhandel waarschijnlijk zal bekoelen. De Verenigde Staten heb-

ben een groot en snel stijgend tekort op de lopende rekening, terwijl de tijdelijke 'fast-track'-bevoegdheid van de Amerikaanse president (waaronder het Congres het onderhandelingsresultaat kan goed- of afkeuren, maar niet kan amenderen) afloopt in 2007.

Bilaterale en plurilaterale (met een beperkt aantal landen) handelsliberalisatie vormen een alternatief voor multilaterale handelsliberalisering in de WTO. Zowel de Verenigde Staten als de Europese Unie zijn reeds zeer actief op deze terreinen. President Bush bijvoorbeeld lijkt even gehecht te zijn aan de FTAA (the Free Trade Area of the Americas) als aan de WTO. En als sommige EU-lidstaten zouden moeten kiezen tussen het verlies van de WTO en dat van het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB), zouden ze de wellicht de voorkeur aan het eerste geven. De Amerikaanse handelsvertegenwoordiger, Bob Zoellick, heeft zich voorstander verklaard van wat hij 'competitive liberalisation' met 'coalitions of the willing' noemt. Als de multilaterale weg onbegaanbaar blijkt, dan maar bilateraal of plurilateraal. Op deze manier blijft het momentum in ieder geval gehandhaafd. De schaduwkant daarvan is echter dat deze alternatieven het in de WTO belichaamde multilateralisme dreigen te ondermijnen en een aantal ontwikkelingslanden die niets hebben te bieden, in de kou laten staan. Bovendien, in plaats van één doorzichtig mondiaal handelsregime komt er – in de woorden van de handelseconoom Jagdish Bhagwati – een 'spaghetti bowl' van overlappende regelingen. Men moet overigens oppassen met het gebruik van dit soort metaforen. Voor de meeste voorstanders van vrijhandel is deze metafoor een schrikbeeld, maar zij kan ook een onbedoelde tegengesteld effect sorteren, zoals bleek

toen Bhagwati zijn gedachten eens ontvouwde voor een Italiaans gehoor dat positief geïnteresseerd reageerde.

Al met al is er geen reden voor optimisme over een spoedige succesvolle afronding van de Doha-Ronde. Het gevaar van een fragmentatie van de multilaterale wereldhandelsorde in een kluwen van bilaterale en plurilaterale arrangementen is levensgroot aanwezig. Met de huidige opstelling van de verklaarde voorstanders van globalisering kan men zich in gemoede afvragen welke rol nog voor de anti- dan wel anders-globalisten is weggelegd.

Drs. H.H.J. Labohm is als gastonderzoeker verbonden aan het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael te Den Haag en lid van de kernredactie van Liberaal Reveil.

LITERATUUR

- Labohm, Hans, 'Trade Liberalization: Sisyphus in Action', in: Alfred van Staden, Jan Rood en Hans Labohm (eds.), *Cannons and Canons, Clingendael Views of Global and Regional Politics*, Van Gorcum, 2003.
- Livestro, Joshua, 'Help Derde Wereld met vrijhandel', *Algemeen Dagblad*, 5 september 2003.
- Oxley, Alan, *Hurricane Madness Hits WTO*, Website TechCentralStation, 15 september 2003 (<http://www.techcentralstation.com/091503G.html>).
- Oxley, Alan, *What WTO?*, Website TechCentralStation, 16 september 2003 (<http://www.techcentralstation.com/091603F.html>).
- Roo, Alexander de, 'Handel, hulp en harde afspraken', *Algemeen Dagblad*, 9 september 2003.
- *The Economist*, verschillende afleveringen.

DRAMA'S, INTRIGES EN BLINDE AMBITIE: WAT (EX-)SOCIALISTEN VINDEN VAN DE POLITIEK

URI ROSENTHAL

Naar aanleiding van:

- Eduard Bomhoff, *Blinde ambitie: mijn 87 dagen met Zalm, Heinsbroek en Balkenende*, Uitgeverij Balans, 2002
- Bert Middel, *Politiek handwerk*, Meulenhoff, 2003
- Jacques Monasch, *De strijd om de macht: politieke campagnes, idealen en intriges*, Prometheus, 2002
- Bram Peper, *Een dolend land: over de politieke architectuur van Nederland*, De Bezige Bij, 2002
- Addie Schulte en Bas Soetenhorst, *De achterkamer: het drama van de PvdA 1998-2002*, Van Gennep, 2002

SOCIALISTISCHE SCHRIJFDRIFT EN LIBERAAL PUBLICATIEDEFICIT

Het is goed toeven onder (ex-)socialisten, althans waar het hun schrijfdrift betreft. Waarom schrijven socialisten zo graag en zo veel over maatschappelijke en politieke onderwerpen? En waar, is dan de vraag, blijven de liberalen? De eenvoudigste verklaring is dat er nu eenmaal veel meer socialisten dan liberalen zijn die het vak van het politieke schrijven verstaan. Het merendeel heeft het geleerd op de universiteit die zeker in de tijd dat zij er studeerden of doceerden, onvervalst links was en dus ook een vruchtbare voedingsbodem voor links gerichte analyses en betogen. Die tijd was zo links dat het al verdacht was 'rechtse' onderwerpen onder de loep te nemen. De linkse onderwerpen waren troef. Ik herinner me nog colleges over de afsplitsing van splintergroeperingen van de SDAP begin jaren dertig. Daarop werd maanden gestudeerd.

De overwegend linkse signatuur van de faculteiten waar het vak en de animo voor het schrijven over maatschappelijke en politieke onderwerpen bijgebracht wordt, is niet de enige reden. Minstens zo belangrijk is de gedrevenheid van socialisten om duidelijk te maken dat

ze de toestand van de wereld en het land kunnen verbeteren. Ze willen graag hun boodschap vertellen. Als ze er in de praktische politiek niet in geslaagd zijn hun plannen te verwezenlijken, kunnen ze het altijd nog aan het nageslacht vertellen. Dat gaat dan soms gepaard met forse kritiek op degenen die hen in de politieke arena dwars hebben gezeten. Door hun gedrevenheid schrikken veel (ex-)socialisten er niet voor terug in hun geschriften ook de strubbelingen en valkuilen binnen de eigen partij, groepering of fractie breed te etaleren. Dat geeft extra smaak aan hun geschriften. Als de afgelopen jaren wel erg veel aandacht is besteed aan interne twisten en spanningen, zal dit ook wel te maken hebben met wat 'de onuitstaanbare leegte van links' is genoemd: 'Linkse strategen en hun media-adviseurs worden geobsedeerd door de vorm van verlevendiging van hun organisatie.'¹ Veel discussie over de personen en interne verhoudingen, weinig over de inhoud.

Aan de linkerkant in de politiek bestaat in het algemeen veel bereidheid mee te werken aan boeken, documentaires en films waarin het doen en laten van politici wordt blootgelegd. Dat komt door diezelfde gedrevenheid om almaar duidelijk te maken dat ze het goede met de mensheid voorhebben. Het past bovendien bij hun pleidooi voor volledige openheid. Een prettige bijkomstigheid voor hen is dat de meeste wetenschappers, journalisten en filmmakers die hen om medewerking vragen, zelf ook nogal links zijn. Als die wetenschappers en journalisten achteraf toch een kritisch beeld schetsen, wekt dat het nodige ongenoegen.

Impliciet is al aangegeven waarom het bij de liberalen in het algemeen heel anders toegaat. De belangrijkste reden voor het achterblijven van publicaties van liberalen huize is dat er niet zoveel aandrang is de eigen plannen en

prestaties ook buiten de politieke arena nog eens omstandig uiteen te zetten. Liberalen moeten, gesteld als ze zijn op hun individuele vrijheid, toch al enkele horden nemen om zich te organiseren en aan politieke machtsvorming te doen. Laat staan dat ze zich dan ook nog verplicht zouden voelen daarover uitvoerig te schrijven. Voor liberale politici geldt bovendien dat als ze na een politieke loopbaan het bedrijfsleven of het bestuur ingaan, ze tijd tekort komen om te publiceren. Daarbij komt dat liberalen het belang van wat ze doen, op een gezonde manier relativeren. Geen misverstand – ook in de liberale stroming heeft op gezette tijden de strijd om de macht plaats. De geschiedenis van de VVD kent ook haar grotere en kleinere drama's. Ook de VVD is er lang niet altijd goed in de tijdgeest te pakken of, zoals het de echte politicus betaamt, net even voor te zijn.² Een treffend voorbeeld ligt nog maar net achter ons: de liberalen misten in de laatste paar jaren, niet minder dan de socialisten, het gevoel voor het totaal veranderende maatschappelijke en politieke klimaat en hielden, bij velen tegen beter weten in, vast aan het waanidee dat de liberale eindoverwinning vanzelf zou komen.

Maar als na teleurstellende verkiezingen of interne partijtoestanden rekeningen vereffend en bordjes verhangen zijn, bestaat in de liberale kring de gewoonte niet teveel terug te kijken en er voor de toekomst het beste van te maken. De politiek, ook de liberale, kent haar winnaars en verliezers. Dat is nu eenmaal het risico van de politieke ondernemer, vinden liberalen. Het heeft geen zin er te lang bij stil te staan, laat staan er uitvoerige analyses achteraf aan te wijden. Dat mag voor de geïnteresseerde buitenwacht jammer zijn – maar het werkt wel.

Het is natuurlijk niet zo dat de boekenplank met liberale geschriften leeg blijft. De Teldersstichting brengt door de jaren heen een gestage stroom rapporten en andere publicaties over maatschappelijke en politiek-bestuurlijke onderwerpen uit. Daaraan wordt alles bij elkaar door een groot aantal liberalen meegewerkt, maar het schrijfwerk is meestal in handen van enkelingen. En dan zijn er natuurlijk ook de uitzonderingen op het liberale publicatiedeficit, zoals Bolkestein en Vonhoff. Het is geen toeval dat zij beiden sterk verbonden zijn geweest met het intellectuele, schrijfrage leven in Amsterdam. Dat moedigde aan tot schrijven: provocerende en pole-

miserende beschouwingen van Bolkestein, historische en cultuurpolitieke analyses van Vonhoff. Het is niet teveel gezegd dat Bolkestein in de jaren negentig niet alleen zijn stempel drukte op de liberale politiek, maar ook een bijna-monopolie had op de liberale auteursmarkt.

De afgelopen paar jaar valt te constateren dat de beperkte kring van liberale auteurs zich uitbreidt. *Liberaal Reveil* kan langzamerhand putten uit een groeiend aantal scribenten. Daaronder zijn gelukkig ook veel jongeren. Het klimaat aan de universiteiten en faculteiten is aan het veranderen. Helaas is nog steeds een overweldigend deel van het hoogleraren- en docentenkorps in de politieke en sociale wetenschappen lid van een linkse partij of op zijn minst links georiënteerd. Maar liberale opvattingen zijn niet langer taboe, en dat geeft liberale studenten en docenten eindelijk ook de nodige ruimte. Een extra impuls komt van degenen die zich aangetrokken voelen tot het gedachtegoed van de Burke Stichting. Ongeacht de vraag of men het met ze eens of oneens is, ze publiceren wel interessante boeken en artikelen.

DRAMA'S, INTRIGES:

HET POLITIEKE HANDWERK

Het is in de jaren 1998-2002 hard tegen hard gegaan in de PvdA. *Schulte en Soetenhorst* beschrijven tot in de kleinste, vaak ontluisterende details de neergang van de partij – van de fraaie 45 zetels in 1998 tot de 23 bij de beruchte verkiezingen van mei 2002. Ze houden op in november 2002 en hebben de zegetocht van Wouter Bos in december 2002 - januari 2003, met 42 zetels als resultaat, niet kunnen meenemen. Jammer voor de auteurs, maar er is in deze vergankelijke tijden op dat punt toch alleen maar onzekerheid. Want op het moment dat ik deze zinnen schrijf, heeft de PvdA weliswaar dat fraaie aantal van ruim veertig zetels in de Tweede Kamer, maar moet ze wel vanaf de oppositiebankjes toekijken. En bij de algemene beschouwingen van 17-18 september was er bitter weinig te zien van de stralende lijsttrekker Bos.

Dat Schulte en Soetenhorst harde woorden gebruiken en een werkelijkheid zonder scrupules schetsen, past natuurlijk in het ongekend harde klimaat van de periode (2001-2002) waarin de PvdA, en in het bijzonder toenmalig fractievoorzitter Ad Melkert, onder het juk van Pim Fortuyn doorging. Maar die harde woorden over hard-

vochtigheid, kuiperijen, quasi-vriendschappen en voortdurende lekkages van vertrouwelijke mededelingen bezigen ze niet voor niets ook voor de voorafgaande periode (1998-2001). Die periode bood, gezien de populariteit van Wim Kok en de stevige positie van de fractie in de Tweede Kamer, op zich genoeg kansen. Maar het relaas over die periode heeft veel weg van de partij die perse geen plezier aan het eigen succes wil beleven.

Binnen de fractie heersen tijdens het tweede paarse kabinet kennelijk continu forse spanningen (zie hierover ook Gerard van Westerloo, *Niet spreken met de bestuurder*, De Bezige Bij, 2003, pp. 147-177). De confrontaties tussen fractievoorzitter Melkert en woordvoerder Bijl-merramp en Schiphol Rob van Gijzel kennen geen grenzen. Als Van Gijzel ten slotte einde 2001 de fractie en de Kamer verlaat, kost dat de PvdA volgens zijn fractiegenoot Van Heemst zo'n tien tot vijftien zetels aan de in opkomst zijnde Pim Fortuyn.

En dan de affaire rond Marijke van Hees, in februari 1999 aangetreden als nieuwe partijvoorzitter. Zij is de 'indringer in de achterkamer'. Anderhalf jaar later is ze het slachtoffer van een coup, waaraan zo ongeveer iedereen, van de premier *himsel*f tot fractieleden en partijbestuurders, een steentje bijgedragen heeft. Zoals het bij dat soort gebeurtenissen gaat: de één door op een belangrijk moment achteruit te stappen, de ander door informatie of verdachtmakingen te lekken naar journalisten. Het is fraaie leesstof voor de buitenwacht. Het slot – de excuses, die de nieuwe partijvoorzitter Ruud Koole in maart 2001 aan Van Hees aanbiedt – doet daar niet aan af.

Monasch heeft er middenin gezeten. Hij is als 'campagne-strategie' medeverantwoordelijk geweest voor de vreselijke nederlaag van mei 2002 waarbij de PvdA terugviel van 45 naar 23 zetels. En hij heeft het zoet van de overwinning van Wouter Bos een goed half jaar later, terug naar 42 zetels, alleen van de kant mogen smaken. *Monasch* windt er geen doekjes om. Nog harder dan Schulte en Soetenhorst verwoordt hij de strijd om de macht: 'Politiek gaat over macht en idealen. En aan het eind van de dag gaat politiek over macht.' Voor een grote groep politici, en *Monasch* lijkt in zijn boek vrijwel alleen dat soort politici te ontmoeten, 'verblindt macht het zicht op de idealen van weleer. Macht reageert alleen nog maar op macht. Macht is het belangrijkste ideaal geworden' (pp. 26-27).

Monasch' relaas van de campagne voor de verkiezingen van mei 2002 gaat over sluipschutters, intriges en dolkstoten in de rug. Campagnes worden vandaag de dag vanuit de War Room gevoerd. Daar hoort bij dat tegenstanders beschadigd worden – volgens *Monasch* zitten die niet in de laatste plaats in de eigen kring – en dat reputaties in één-tweetjes met de pers aan flarden worden geschoten. Weinig verheffend is het gemak waarmee *Monasch* andere politici en journalisten vernietigende oordelen over prominenten uit de eigen partij en daarbuiten in de mond legt. Het zal, totdat het tegendeel wordt gemeld, wel zo zijn, maar het heeft er veel weg van dat in dit boek 'de strijd om de macht' zonder reserves voortgezet wordt.

Voor de lezer zijn de ontboezemingen over het doen en laten van de vele hoofdrolspelers, van Kok en Melkert tot Benschop (campagneleider) en Koole, interessante kost. Maar op een gegeven moment weet hij het wel en zou hij meer willen weten over wat nu veel te kort aan bod komt. Bijvoorbeeld: waarom wist *Monasch* kennelijk vrijwel niemand te overtuigen van zijn rake analyse van wat er met de opkomst van Pim Fortuyn aan de hand was? Hij had op dat punt, mede op grond van eerdere geschriften van zijn hand over de door Fortuyn gekoesterde 'menselijke maat' in politiek en bestuur, immers recht van spreken. Waarom kwam hij bovendien pas twee dagen voor de verkiezingen van 15 mei terug op het al eerder aangekaarte idee dat Melkert alsnog zou moeten wijken voor Kok als redder in de nood? Hij beschrijft trefzeker hoe de op Melkert gerichte campagne van de PvdA na het beruchte lijsttrekkersdebat van 6 maart 2002, op de avond van de gemeenteraadsverkiezingen, al in duigen was gevallen. Er was tussen begin maart en mei 2002 nog tijd om van koers te veranderen, maar dat gebeurde telkens niet. Voorzover pogingen werden ondernomen, gingen die in de verkeerde richting. *Monasch* zelf drong kort na die zesde maart bij campagneleider Benschop aan op 'polarisatie op inhoud' tegenover Fortuyn. Daarbij zou, kennelijk door Melkert, duidelijk moeten worden gemaakt dat 'er door Kok de afgelopen jaren veel bereikt is; dat de erfenis van Kok groot is' (p. 195). Het was een advies dat tot mislukken gedoemd was. Ook *Monasch* kwam er pas later achter dat hij de felle antipaarse tijdgeest niet goed aanvoeld heeft.

Gaan we nu naar een gewone participant in het sociaal-democratische machtsspel – naar een gewoon Tweede-Kamerlid. Bert Middel, lid van PvdA-fractie van 1989 tot 2002, beschrijft zijn activiteiten als ‘politiek handwerk’. Ook het door hem geschetste beeld stemt niet vrolijk. Middel vindt dat Kamerleden graag suggereren dat ze het zo ontzettend druk hebben, maar ‘tijd voor een verjaardag, de schouwburg, bioscoop of een ouderavond van de school van je kinderen is er altijd. Die tijd kun je gewoon maken’ (p. 13). Kamerleden zijn bot: ‘Fatsoensnormen liggen voor parlementariërs blijkbaar anders dan voor anderen’ (p. 19). Ik mag hopen dat hij alleen voor de eigen politieke stroming spreekt. Onthullend zijn ook de voorbeelden van haat en nijd in de PvdA-fractie, wanneer het gaat om het woordvoerderschap. De strijd om het woordvoerderschap in onderwijszaken gaat gepaard met emoties, gekibbel en tranen. Zo gezegd de ‘sociaal-democratie op haar smalst’ (p. 74).

Hoewel Middel zijn boek een rustige titel meegeeft, ontkomt ook hij er niet aan om te wijzen op het machts spel, dat door sommigen overigens zonder spelregels gespeeld wordt en dan in een voortdurende naakte machtsstrijd ontaarden kan: ‘In de politiek gaat het altijd en overal om macht ... Macht is de belangrijkste norm in het politieke bedrijf’ (p. 85).

Het zou geen recht doen aan Middels verhaal het hierbij te laten. Er is genoeg te vinden over allerlei vraagstukken waar het in de politiek over behoort te gaan. Maar ook dan valt het op hoezeer ook bij al die inhoudelijke vraagstukken punten aan de orde komen die voor de politicus vanzelfsprekend mogen zijn maar de gewone burger alleen maar nog cynischer maken. Of het nu om vreemdelingenbeleid, onderwijs of welzijn gaat – de inhoud wordt vaak overwoekerd door beeldvorming, door wat de media ervan zullen zeggen, door de vraag of een oplossing wel goed zal vallen in de fractie, door een veelvoud aan tactische overwegingen. Niets bijzonders als het, zoals aangekondigd, over het politieke handwerk gaat; maar het werpt desondanks wel een schril licht op wat de politici met elkaar kennelijk volstrekt normaal vinden.

In feite is Middel zelf ook vervreemd van de mensen voor wie politici hun ‘politieke handwerk’ uiteindelijk verrichten. Want ook hij deinst er, net als Monasch, niet voor terug ongenueerd uit te halen naar ex-collegae. Dat zal

hij ongetwijfeld verdedigen als een bijdrage aan de democratische openheid, maar de gemiddelde lezer zal zich afvragen of ook dit tot de mores van de politiek behoort. En als de gemiddelde lezer zich die vraag niet stelt, is het misschien nog erger. Dan verwacht hij klaarblijkelijk niet anders van de gemiddelde politicus.

(EX-)SOCIALISTISCHE AMBITIE

Ten slotte twee boeken die qua inhoud maar zeker ook vanwege de achtergronden van de auteurs interessant zijn. Ten eerste voormalig burgemeester en minister van Binnenlandse Zaken Bram Peper: sociaal-democraat met enkele niet-socialistische eigenschappen, waaronder een bijna onovertroffen relativerende wijze van schrijven. Voor het overige is en blijft hij sociaal-democraat in hart en nieren, getuige zijn onafzienbare reeks voorstellen om de ‘politieke architectuur van Nederland’ nu eens integraal ter hand te nemen. Ten tweede Eduard Bomhoff: LPF-minister van Volksgezondheid in het eerste kabinet-Balkenende, maar toch vooral ex-socialist met typisch socialistische eigenschappen, waaronder een gebrek aan relativeringsvermogen en een overdosis aan gelijkhebbigheid. Zijn boek gaat over zijn ervaringen als vice-premier en minister van Volksgezondheid in het eerste kabinet-Balkenende (juli-oktober 2002). De hoofdtitel ‘Blinde ambitie’ is bedoeld voor anderen, in het bijzonder zijn tegenstrever Heinsbroek, maar ze slaat ook op hemzelf terug.

Het meest opvallende aan Peper's boek over de Nederlandse politiek is dat hij zich beperkt tot de institutionele verhoudingen in het politieke bestel en de interne werking van de politieke en ambtelijke instellingen. In enkele korte passages uit hij zich over de maatschappelijke veranderingen die zouden nopen tot ingrepen in het politieke bestel. Ik had daar graag meer over gelezen. Want als geen ander moet juist de socioloog Peper in staat zijn die verbanden aan te geven. Nu blijft het boek toch vooral steken in een analyse van het politieke stelsel als zodanig en in voorstellen om de politieke structuren te wijzigen: een ander kiesstelsel; afschaffing van de Eerste Kamer; een kernkabinet van zes tot zeven ministers; de introductie van zogeheten politieke kabinetten rond de ministers (een groep politieke assistenten, waar ze in België alleen al vanwege de ongebreidelde expansie tot clubs van over de honderd lieden zo graag vanaf willen); en veel

meer ambtelijke mobiliteit.

Peper's boek is ondanks deze beperkte benadering zeker de moeite waard. Zijn beschouwing over het crisisgevoel in de politiek roept onherroepelijk de vraag op of we inmiddels, in oktober 2003, alweer 'back to normal' zijn. Peper zal op die vraag ontkennend antwoorden, al is het maar omdat de mate van politieke veranderlijkheid in ons land al zo lang uitzonderlijk hoog is en dat ook zal blijven (pp. 13-14). Ook zijn analyse van de 'politiek-bureaucratische involutie' mag er zijn: dus geen evolutie van het politieke en ambtelijke bestel, maar een stelselmatige verdichting van de regelgeving, steeds meer detaillering, telkens weer nieuwe reorganisaties, en mechanische reacties op wat niet goed gaat (pp. 37-38). Des te spijtiger dat veel van de oplossingen die Peper aandraagt, juist die politiek-bureaucratische involutie zouden versterken.

En dan nog Bomhoff. Het heeft geen zin het relaas over 'mijn 87 dagen met Zalm, Heinsbroek en Balkenende' te recapitulieren. Het zijn, zoals Bomhoff zegt, 'mijn 87 dagen' – en dat dan in alle opzichten. Het is zijn eigen weergave van de gebeurtenissen van begin tot eind, dus ook zijn selectie van de feiten, zijn eigen perceptie van wat zich heeft voorgedaan, zijn (diepte-)psychologische beeld van zijn mede- en tegenstrevers. Dat begint met de affaire rond het ontslaan van topambtenaar Van Lieshout. Het zet zich voort in een onafgebroken serie klachten over 'de wildeman uit Naarden' – de andere dienaar van

de Kroon, minister van Economische Zaken Heinsbroek (p. 58). En het eindigt met de kabinetscrisis van oktober 2002. Dat laatste is eufemistisch uitgedrukt, omdat het eerste kabinet-Balkenende vanaf de allereerste dag al bij voortdurend in een crisistoestand verkeerde. Na zo'n relaas over 87 dagen vraag je je in gemoede af hoe sommigen in en rond dat kabinet het nog zo lang met anderen hebben kunnen uithouden. De gemiddelde lezer leest het met voyeuristisch plezier, maar zal zich bij elke volgende bladzijde – en het zijn er 170 – afvragen of al die toestanden iets met het algemeen belang van doen hebben gehad. Bomhoff is na het verschijnen van zijn boek nog onderwerp van justitieel onderzoek geweest. Hij zou geheimen van de Ministerraad wederrechtelijk openbaar hebben gemaakt. Maar in dit geval was de schade toch vooral gelegen in het 87 dagen lang najagen van particularistische belangen en zelfzuchtige ambities. De ex-socialist Bomhoff kon er wat van.

Prof.dr. U. Rosenthal is hoogleraar bestuurskunde aan de Universiteit Leiden, alsmede voorzitter van de kernredactie van Liberaal Reveil.

NOTEN

- 1 J. de Beus, in *de Volkskrant*, 18 september 2003.
- 2 Ed. van Thijn, *De PvdA en de tijdgeest* – Dr. J.M. den Uyl-lezing, Amsterdam, 2003.

Op **vrijdag 19 december 2003** organiseren het
Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (Rijksuniversiteit Groningen)
en de **Prof.mr. B.M. Teldersstichting** i.s.m. het
Duitsland Instituut (Universiteit van Amsterdam)
de conferentie

HET DUITSE EN HET NEDERLANDSE LIBERALISME IN VERGELIJKEND PERSPECTIEF

Het Duitse en Nederlandse liberalisme zijn loten van dezelfde stam, maar zij ogen zeer verschillend. De beide als liberaal aangemerkte partijen in Nederland – de VVD en D66 – waren in de jaren negentig goed voor zo'n 34 % van de stemmen. In Duitsland zit slechts één liberale partij in het parlement, die het in dezelfde periode met 8% moest doen. Niet alleen deze verschillen, maar ook de overeenkomsten tussen de liberale stroming in Duitsland en Nederland zullen op deze bijeenkomst door historici en politicologen uit beide landen worden geanalyseerd vanuit een aantal invalshoeken:

• **historisch-sociologisch:** o.a. op welke wijze is de traditie van een handelsnatie van invloed op de ontplooiing van het liberalisme; in welke politieke cultuur gedijt deze stroming?

Sprekers

prof.dr. H. Vorländer (hoogleraar Politieke Wetenschappen aan de Technische Universität Dresden)
drs. P.G.C. van Schie (directeur van de prof.mr. B.M. Teldersstichting)

• **ideologisch:** o.a. hoe ontwikkelde het liberalisme zich in theoretisch opzicht; is er sprake van een specifiek Nederlandse of Duitse liberale traditie?

Sprekers

prof.dr. G. Habermann (voorzitter van de F.A. von Hayek Stichting en directeur van het Unternehmerinstitut van de Arbeitsgemeinschaft Selbstständiger Unternehmen)
prof.dr. J. de Beus (hoogleraar Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam)

• **partijorganisatorisch en electoraal:** o.a. wat is de rol van het kiesstelsel; hoe bepalend is de politiek leider; op welke wijze is de spanning tussen individualisme en organisatie opgelost?

Sprekers

dr. D. Doering (directeur van het Liberales Institut van de F. Naumannstiftung)
dr. P. Lucardie (wetenschappelijk medewerker van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen)

De conferentie zal worden uitgeleid door **prof.dr. F.W. Boterman** (hoogleraar Moderne geschiedenis van Duitsland aan de Universiteit van Amsterdam).

De conferentie zal plaatshebben in de Senaatskamer van de Rijksuniversiteit Groningen (Broerstraat 5), van 10.00 tot 17.00 uur. U kunt zich per fax (070-3631951) of per e-mail (info@teldersstichting.nl) aanmelden bij de Teldersstichting.

De kosten voor deze conferentie – inclusief lunch en borrel – bedragen €15, voor studenten €10 (overmaken op postrekening 33.49.769 t.n.v. de Prof.mr. B.M. Teldersstichting, Koninginnegracht 55a, 2514 AE te 's-Gravenhage, o.v.v. Duits en Nederlands liberalisme). Toelating geschiedt op volgorde van aanmelding en betaling.

*Zojuist is verschenen:
Geschrift 95 van de Prof.mr. B.M. Teldersstichting*

Belangen in balans De rol van het nationaal belang in ontwikkelingssamenwerking

De onwennige omgang van veel Nederlandse politici met het begrip nationaal belang werd al in eerdere publicaties van de Teldersstichting aan de orde gesteld. Dit werd betreurd omdat het voor het voeren van een effectief buitenlands beleid essentieel is dat het nationale belang helder gedefinieerd en scherp in het oog gehouden wordt. Pas als duidelijk is wat Nederland wil, kan overeenstemming worden bereikt met andere landen die immers ook hún belangen vooropzetten.

Dit geldt ook voor ontwikkelingssamenwerking, een terrein dat in Nederland niet zo snel met nationaal belang wordt geassocieerd. Maar omdat het een onlosmakelijk onderdeel is van het buitenlands beleid, is het noodzakelijk en gerechtvaardigd om ook hier te zoeken naar de juiste invulling van het nationaal belang. In dit geschrift gaat de auteur na op welke wijze de rol van het nationaal belang in ontwikkelingssamenwerking kan worden vergroot. Niet alleen geeft hij aan hoe ontwikkelingssamenwerking zo kan worden vormgegeven dat de Nederlandse nationale belangen meer gediend worden dan tot nu toe, ook wijst hij erop dat de ontvangers van de hulp de ruimte moeten krijgen om hun nationale belangen voorop te zetten. Het eerste kan onder andere door in het ontwikkelingsbeleid rekening te houden met Nederlandse veiligheidsbelangen, en door het betrachten van voorzichtigheid bij het subsidiëren van private actoren, zoals bedrijven en non-gouvernementele organisaties. Het tweede kan door de landen die in aanmerking komen voor Nederlandse hulp binnen zekere grenzen de vrijheid te laten deze hulp naar eigen goeddunken te besteden. Het spreekt vanzelf dat van dergelijke bestedingsvrijheid alleen sprake kan zijn als Nederland een selectie landen overhoudt waarin het echt vertrouwen heeft. Dit nu is slechts mogelijk als de selectiecriteria eenduidig zijn en consequent worden toegepast.

Zowel Nederland als de ontvangende landen zullen baat hebben bij het benaderen van ontwikkelingssamenwerking vanuit het concept van het nationaal belang. Een balans kan immers pas gevonden worden als duidelijk is hoe zwaar ieders belangen wegen.

Het geschrift kost € 14,- en is te verkrijgen bij de Teldersstichting:

tel.: 070 363 1948

fax: 070 363 1951

e-mail: info@teldersstichting.nl

www.teldersstichting.nl

